

११४
३५

अथ

न्याया मृतम्

Nyaya Mrtam

न्यायसामुदायम्

माध्व वेदान्तशास्त्रम्

॥ श्रीमद्वासरथाकथनिरप्रणीतन्यायामृतप्रारंभः ॥

श्रीमद्देववेदान्तवाद्यग्रन्थः

॥५

ॐ

✓

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ ॐ निखिलगुणनिकायं नित्यनिर्धृतं हेयं शुभतममतिमेयं शुद्धसौख्याद्युपायं॥
 सकलनिगमगेयं सर्वशब्दाभिधेयं नवजलधरकायं नोमिलक्ष्मीसहायं॥ १॥ विघ्नोद्यवारणं सत्याशेषविश्वस्य कारणं॥
 करुणासिंधुमानंदतीर्थबंधुं हारिं भजे॥ २॥ अश्रमभंगरहितं अजडविमलं सदा॥ आनंदतीर्थमतुलं भजे तापत्रयापहं॥
 ॥ ३॥ चित्रैः पदैश्च गंगीरेव किंचिन्मनैरखंडितैः॥ गुरुभावं व्यंजयंती भाति श्रीजयतीर्थवाक्॥ ४॥ समुत्सार्य तमस्तोमं सना-
 तं सिंप्रकाशय च॥ सदा विष्णुपदासक्तं सैव ब्रह्मण्यभास्करं॥ ५॥ ज्ञानवैराग्यभाक्त्यादिवक्ष्याण गुणशालिनः॥ लक्ष्मीना-
 रायणमुनीन्वंदे विद्यागुरुभ्यो नमः॥ ६॥ श्रीमध्वशास्त्रदुग्धाब्धिंधीमंदरमहीभरता॥ आमृत्योधिं यते न्यायामृतं विबुध-
 तृप्तये॥ ७॥ विक्षिप्तसंग्रहात्कापि काप्युक्तस्योपपादनात्॥ अनुक्तकथनात्कापि सफलोयं श्रमो मम॥ ८॥ ननु मि-
 श्रं **वैविध्यं**॥ तथा हि॥ तत्र विप्रतिपत्तिः॥ ब्रह्मप्रमान्येन वा सप्रकारकेण वा अबाध्यत्वे सत्यसद्विलक्षणत्वे सति ब्रह्मा-
 न्यतः॥ प्रतिपन्नोपाधौ त्रैकालिकनिषेधप्रतियोगिन वा॥ पारमार्थिकत्वाकारेणोक्तनिषेधप्रतियोगिन वा॥ अखं-
 डार्थनिष्ठवेदांतजन्यनिष्प्रकारक ब्रह्मप्रमा बाध्यमपि विश्वं ब्रह्मप्रमान्येन वा सप्रकारकेण वा म बाध्यमिति ना-
 श्रया सिद्धिः॥ एवमुत्तरत्रापि पूर्वोक्तिरपक्षानुमानप्रतिज्ञे संकल्पविप्रतिपत्तिरूपा॥ इदं **वैविध्यं** विप्रतिपत्तिप्रदर्श-

नंतार्किकरीत्येव न वस्तुतः॥ तस्यैव विप्रतिपत्तिर्वाक्यस्य पक्षपरिग्रहे कफलकत्वात्॥ तस्य च कथाबाधेन निग्र-
 हानर्हेण लोकि करीत्यनुसारिणा संस्कृतरूपेण भाषारूपेण वामयाप्रपंचमिथ्यात्वं साध्यतः॥ इति वादिवाक्येन वा त्वया
 प्रपंचमिथ्यात्वं साध्यमिति मध्यस्तु कल्पितविषयस्वीकारेण वा सिद्धौ प्रतिज्ञातिरिक्तस्य उक्तं कुसृष्टियुक्तस्य विप्रति-
 पत्तिर्वाक्यस्य वैयर्थ्यमिति॥ न च साध्योपस्थित्यर्थे तत्॥ प्रतिज्ञायेव तस्मिन्॥ न च पक्षत्वप्रयोजकसंशयार्थे तत्॥ वादिप्र-
 तिज्ञावादिनोः प्राश्निकानां च निश्चयवत्त्वेन तदयोगात्॥ आहार्यसंशयस्य चातिप्रसंगेन पक्षत्वा प्रयोजकत्वात्॥ विप्र-
 तिपत्तिर्वाक्या नपक्षत्वाच्च॥ संशयं विनापि सिसाध इवाविरहसहकृतसाधकप्रमाणाभाववत्त्वरूपस्य पक्षत्वस्य सं-
 भवाच्च॥ प्रमाणत्वं त्रानुमानं॥ विमतं मिथ्यादूष्यत्वाज्जडत्वात्परिच्छिन्नत्वाच्चुक्तिरूपवदित्या नंदबोधोक्तेः॥ अयं पटः
 एतत्तंतुनिष्ठा संज्ञाभावप्रतियोगी पटत्वादंशित्वाच्च पटांतरवदितितत्त्वप्रदीपोक्तेः॥ यद्यपि विमतिरपि नियतिविषयत्वा-
 यावच्छेदकसापेक्षा तथापि सावयवत्वसाधितेन कार्यत्वेन पृथिव्याः सकर्तृकत्वसाधनमिव स्वनियामकनियतया ल-
 ङ्घ्या विप्रतिपत्त्या पक्षतावच्छेदो नाविरुधः॥ यद्वा पृथ्वीसत्या मिथ्यावा जलं सत्यं मिथ्यावेत्यननुगतधर्माश्रया अनुग-
 ता विप्रतिपत्तिः पक्षतावच्छेदिका॥ यद्यपि विमतिः समयबंधादिना व्यवहितत्वात् त्रानुमानकोत्सेसितयापि सैवोपलक्ष-

२
 णतयातत्त्वानं वा विशेषणतया पक्षतावच्छेदकमस्तु । अतएव विमतमित्येव प्राचां प्रयोगः । न तु वियदादीत्येव पक्षनिर्देशः ।
 अवच्छेदकाभावेन असंकुचितेनादिशब्देनात्मादेरपि ग्रहणापातात् । नापि प्रपञ्चे इत्येव पक्षनिर्देशः । प्रपञ्चशब्देन
 वियदाद्यन्यसमुदायोक्तौ वियदादिमिथ्यात्वासिद्धेः ॥ वियदादीनामेवोक्तावच्छेदकाभावेनोक्तदोषात् । नापि वि
 यदित्येव पक्षनिर्देशः । घटादिस्तु पक्षतुल्य इति वाच्यं । पक्षादन्यत्र निश्चितसाध्याभाववति हेतुसंदेह इव निश्चित
 हेतुमतिसाध्यसंदेहेपिसंदिग्धानैका स्यात् । प्रतिज्ञां प्रत्यविषयेपि घटे स्वार्थानुमानुगतस्य साधकबाधकप्रमा
 णविरह रूपपक्षत्वस्य सत्त्वेप्येव पक्षनिर्देशस्य घटादिसाधारणं विप्रतिपत्त्यनानुगुण्याच्च । विप्रतिपत्तौ तु न वि
 मतिर्धर्मितावच्छेदिका । आत्माश्रयात् ॥ न वीनास्तु ॥ एतत्सटात्पताभावः । एतत्तंतुनिष्ठः । एतत्सटानाद्यभावत्वात् ॥
 एतत्सटान्योन्याभाववत् । एतत्तंतुनाशजन्यस्य पटनाशस्य तत्त्ववृत्तित्वादनादीति विशेषणं ॥ विमतं वा ब्रह्म प्रमा
 न्येन स्यादि विप्रतिपत्तिवाक्योक्तविशेषणत्रयवत्त्वे सस्य व्याप्यवृत्तित्वानधिकरणं वा स्वसमानाधिकरणास्यंता
 भावप्रतियोगि अनात्मत्वासंयोगवत् । अत्र च पक्षधर्मता बलान्मिथ्यात्वसिद्धिः ॥ विमतं नित्यद्रव्यान्यत् । के
 वलान्वयस्यंताभावप्रतियोगि । पदार्थत्वात् । नित्यद्रव्यवत् । नित्यद्रव्यार्थकमेतन्नित्यद्रव्याणामवृत्तित्वेन त

॥ श्रीमद्भासराय कथनिवरप्रणीतन्यायामृतप्रारंभः ॥

श्रीमदिववेदानावाद्यग्रन्थः

॥५

३७

त॥ नापि बाध्यत्वं । तस्मिन् तावदन्यथा विज्ञातस्य सम्यग् विज्ञातत्वं ॥ मिथ्यात्वलक्षणिकत्वादिना ज्ञातस्य प्रपञ्चस्य सत्य-
त्वस्थापितत्वादिना विज्ञातत्वेन सिद्धसाधनात् ॥ नापि बाध्यकज्ञानविषयत्वं ॥ ब्रह्मण्यतिव्याप्यः ॥ नापि नास्ति नासीने-
भविष्यतीति बोध्यमाना भावप्रतियोगित्वेन तद्विषयत्वं ॥ मन्मते आपणस्तृप्तिरूपस्यैव तत्प्रतियोगिकत्वात् ॥ नापि ज्ञा-
ननिवर्त्यत्वं ॥ उत्तरज्ञाननिवर्त्यपूर्वज्ञानादाविवसत्वेऽप्युपपत्तेः ॥ नापि स्वसमानाधिकरणात्संताभावप्रतियोगि-
त्वं मिथ्यात्वं ॥ अव्याप्यवृत्तिसंयोगादेरित्युपपत्तेः ॥ नाप्यव्याप्यवृत्तित्वानाश्रयस्वसमानाधिकरणात्संताभावप्रति-
योगित्वं ॥ आरोपितस्य संयोगस्यात्संताभावस्वनारोपितस्य संयोगस्यात्संताभावादप्यव्याप्यवृत्तिरिति वाच्यं ॥
श्रुतिरूप्यादौ तदभावादित्युक्तत्वात् ॥ नाप्यविद्यातत्कार्ययोरेव तत्त्वं ॥ अनादौ जीवब्रह्मविभागादावव्याप्ये ॥ परमते
अज्ञानस्य तत्कार्यत्वात् सत्त्वेनार्थतिरास्त्वे ॥ श्रुतिरूप्यादावनिर्वाच्या विद्या कार्यत्वस्य प्रतिवाद्यसंमतेऽपि ॥
तथापि मिथ्याशब्दे निर्वाच्यवचन इति पञ्चपादिकरीत्या सदसत्त्वानाधिकरणत्वरूपानिर्वाच्यत्वं मिथ्यात्वं ॥
तत्प्रसिद्धिश्च ख्यातिवादे वक्ष्यते ॥ यद्वा बाध्यत्वमनिर्वाच्यत्वं ॥ तच्च श्रुतिरूप्यादिव पारमार्थिकत्वाकारेण
त्रैकालिकनिषेधप्रतियोगीतिमते प्रतिपन्नोपायो त्रैकालिकनिषेधप्रतियोगित्वं ॥ उक्तं विवरणे ॥ प्रतिपन्नो

पाभावभावप्रतियोगित्वलक्षणस्य मिथ्यात्वस्येति ॥ उक्तं च वार्तिके ॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थसम्यग्धीजन्ममात्रतः ॥
अविद्यासहकार्येण नासीदस्ति भविष्यति ॥ प्रतिपन्नत्वं च न प्रवृत्तत्वं ॥ येन विरोधः ॥ नापि भ्रांतिर्न प्रवृत्तत्वं ॥ येन सि-
द्धसाधनं ॥ किंतु प्रतीतत्वमात्रं ॥ सर्वस्मिंश्च प्रतिपन्नोपायो निषेधप्रतियोगित्वं विवक्षितं ॥ सत्त्वपक्षे रजतत्वं प्रति-
पन्नोपायो श्रुतौ निषिध्यमानमपि रजतेन निषिध्यत इति न सिद्धसाधनं ॥ मतांतरे तु बाध्यत्वं ज्ञानत्वेन ज्ञाननि-
वर्त्यत्वं ॥ उक्तं हि विवरणे ॥ अज्ञानस्य स्वकार्येण वर्तमानेन प्रविलीनेन वा सह ज्ञानेन निवृत्तिर्बाध इति ॥ अनुमि-
तिप्रतिमनसो मनस्त्वेन हेतुत्वे पीडित्वेना हेतुत्ववत् ॥ पूर्वज्ञानादिकं प्रति उत्तरस्य ज्ञानेच्छादेरुत्तरात्मविशेषगु-
णत्वेन निवर्तकत्वेऽपि ज्ञानत्वेन निवर्तकत्वात् ॥ अथ वाचित्सुखवीत्याद्यसमानाधिकरणात्संताभावप्रतियोगि-
त्वं मिथ्यात्वं ॥ संयोगतदसंताभावयोरवच्छेदकभेदेन मिन्ताश्रितत्वेऽप्यनुभवेन सत्त्वपक्षे सामानाधिकरण्या-
योगात् ॥ श्रुतिरूप्यादेरपि पारमार्थिकत्वाकारेण स्वसमानाधिकरणत्वं संताभावप्रतियोगित्वं ॥ न चाधिक-
रणशब्देन तालिकाधिकरणोक्तौ समवायिनिसंयोगिनिवातत्वं तदधिकरणे तदसंताभावायोगेनासंभ-
वः ॥ अधिकरणत्वेन प्रतीतिमात्रोक्तौ चान्यथाख्यातिपक्षे रजतत्वादेः स्वाधिकरणत्वेन प्रतीतश्रुतावत्यंताभा-

वस्यसिद्धत्वात्सिद्धसाधनमिति वाच्यं। स्यात्संताभावाधिकरण एव प्रतीयमानत्वस्य विवक्षितत्वात्। तस्मात्क्षेत्रजतत्वादिकं स्वा-
 त्यंताभावानधिकरणे रजते विभाति॥ यद्वा नंदबोधरीत्यासद्विविक्तत्वं मिथ्यात्वं। तच्च सदुपल्लाभावात्। ब्रह्मचस्तारहितमपि
 सामान्यमिव सदुपल्लाभं। दृश्यत्वं च न्यायदीपावलीद्विषयत्वं॥ ननु यन्मिथ्या तन्न दृश्यमिति व्यतिरेकस्याग्रहे संदिग्धा-
 नैकात्वं। तद्गृह्यं न तावदसति। तन्न सद्विविक्तत्वरूपमिथ्यात्वं व्यतिरेकाभावात्। मिथ्यात्वं तद्व्यतिरेकस्य भावेऽपि तत्र सा-
 ध्यव्यतिरेकग्रहार्थं तस्यापि ज्ञातव्यत्वेन व्यभिचारात्॥ ब्रह्मणि मिथ्यात्वं व्यतिरेकग्रहे च ब्रह्मापि दृश्यमिति चेत्। न। आका-
 शस्य स्वरूपेणापरिच्छेदेऽपि घटावच्छिन्नस्य परिच्छेदवत् ब्रह्मणः स्वरूपेणादृश्यत्वेऽपि व्यतिरेकावच्छिन्नस्य दृश्यत्वात्।
 यद्वा प्रमाणमालारीत्यास्वव्यवहारे स्वातिरेकसंविदेऽपेक्षानियतिर्दृश्यत्वं॥ तथा चात्मनो ज्ञानविषयत्वेऽपि नोक्तत्वं दृश्य-
 त्वं॥ अस्वप्रकाशत्वं वा दृश्यत्वं॥ स्वप्रकाशत्वं च फलाव्याप्यत्वेऽस्य परोक्षव्यवहारयोग्यत्वं॥ फलं च चक्षुःप्रतिफलितं चेत्
 न्यं॥ स्वप्रकाशत्वाभावश्च घटादौ विशेषणाभावेन धर्मद्वितुविशेषणाभावेनेति विशिष्टाभावोऽनुगतः। अस्मिंश्च पक्षे ज-
 डत्वमसंविद्रूपत्वमित्यसंकरः॥ श्रुतिश्चानुप्रमाणं॥ एकमेवाद्वितीयमित्यादौ द्वितीयादिशब्दैर्द्वितीयमात्रनिषेधात्।
 न प्रत्यक्षबाधादनुमानममानं श्रुतिश्चामुख्यार्थेति युक्तं। प्रत्यक्षेण व्यावहारिकसत्त्वं ग्रहात् अनुमानादिभिश्च पा-

दत्यंताभावः केवलाचर्योतिनदृष्टांतः साध्यविकलः। अतएव नात्मनि व्यभिचारः। मिथ्यात्वसिद्धिस्तपक्षधर्मताव-
 लात्। आत्मत्वावच्छिन्नधर्मिताकोभेदो न परमार्थसत्प्रतियोगिकः। अनात्ममात्रप्रतियोगिकत्वात्। श्रुतिरूप्यप्रति-
 योगिकभेदवदित्याहुः॥ मिथ्यात्वं च यद्यपि नात्यंतासत्त्वमपसिद्धांतात्॥ नाप्यनिर्वाच्यत्वमप्रसिद्धेः॥ नापि सद्विवि-
 क्तत्वं॥ सतोऽपि सदंतरविविक्तत्वात्॥ नापि सत्त्वानधिकरणत्वं॥ निर्धर्मकेऽप्रण्यपि सत्त्वात्। न च निर्धर्मकत्वा-
 दवसत्त्वानधिकरणत्वमपि नैति वाच्यं। निर्धर्मकत्वरूपहेतोः सत्त्वानधिकरणत्वाभावस्य साध्यस्य च भावाभावा-
 भ्यां व्याघातेनाभावरूपधर्मनिषेधायोगात्। अन्यथा सत्त्वानधिकरणत्वस्यापि तत्राभावेन तद्व्यावर्त्यर्थे अनि-
 र्वाच्यलक्षणे सत्त्वानधिकरणत्वरूपविशेषणायोगात्॥ न च प्रामिसविषयत्वं मिथ्यात्वं। ब्रह्म तु वेदांतजव्यवचि-
 त्वाप्यमिति वाच्यं। श्रुतिरूप्यादेरपि व्यवसायद्वारा तु व्यवसायप्रतिसाक्षाच्च बाधकज्ञानप्रतिनिषेध्यत्वेन वि-
 षयत्वात्। सत्त्वप्रकारप्रकप्रमाणप्रतिसाक्षादविषयत्वं चेदावश्यकत्वात् सत्त्वाभाव एव मिथ्यात्वं स्यात्॥ नापि भा-
 तिविषयत्वं॥ ब्रह्मणोऽप्यधिष्ठानत्वेन तद्विषयत्वात्॥ नानातिमात्रविषयत्वस्य चोक्तीत्याश्रुतिरूप्यादावभा-
 वात्। अध्यस्ततयाभातिविषयत्वं चेद्विशेष्यवैयर्थ्यात्॥ विशेषणमात्रस्य च निरुच्यमानमिथ्यात्वं नतिरेका-

नेत्यत्र पक्षतावच्छेदकैक्या नानाशोसिधसाधनं । तथेहापियद्यपिकथंचित्साध्यतावच्छेदकैक्या नानाशोसिधसाधनं । नापि व्य-
 र्थविशेष्यत्वं ॥ विप्रतमुपादानापरोक्षज्ञानचिकीर्षाकृतिमज्जन्यमित्यत्र कृतिग्रहणेनेवेश्वरसिधावपिचिकीर्षादिरिवगु-
 णादिकंगुण्यादिनाभिन्नसमानाधिकृतत्वादिसत्रतार्किकांगीकृतमिन्नत्वस्येवचव्यापकविशेषणोभुद्देश्यप्रतीत्यर्थत्वात् ॥ ना
 इहचसद्विलक्षणत्वेसत्यसद्विलक्षणमितिप्रतीतेरुद्देश्यत्वात् ॥ यदिवाभेदेसत्यपिघटः कलशइतिसामानाधिकरण्याद-
 र्शनादप्रयोजकत्वनिरासायविशिष्टधीस्तत्रोद्देश्यातीर्ह ॥ तुच्छेसद्विलक्षणेसमपिदृश्यत्वाददर्शनादिहापिसोद्देश्येति स-
 मंतथाप्यप्रसिध्दविशेषणत्वं ॥ पृथिवीइतरमिन्नस्य नृत्वेनेकधर्मसाधनपक्षएवप्रत्येकंप्रसिध्दासाध्यप्रसिध्दिरुक्ता ॥
 अन्यथाशशादीनांप्रत्येकंप्रसिध्दाशशशृंगोल्लिखितत्वस्यापिसास्यात् ॥ नद्विधैः तौ । त्रैकालिकनिषेधस्यतात्त्विकत्वेद्वे-
 तहानेः । प्रातिभासिकत्वेसिधसाधनात् । व्यावहारिकत्वेपितस्यबाध्यत्वेनतात्त्विकसत्त्वाविरोधित्वेनार्थतिरात । अद्वैत-
 क्रतेरतत्त्वावेदकत्वापाताच्च । तत्प्रतियोगिनोप्रातिभासिकस्यप्रपंचस्यपारमार्थिकत्वापत्तेश्च ॥ किंचनिषेधप्रतियोगि-
 त्वंस्वरूपेणोतासद्विलक्षणस्वरूपानुपमर्दनपारमार्थिकत्वाकारेण । नाद्यः श्रुत्यादिसिध्दोत्पत्त्यादिकस्यार्थक्रियास-
 मर्थस्याविद्योपादानकस्यतत्त्वज्ञाननाशयचस्य ? वियदादेरुत्पादेश्चधीकालेविद्यमानेनासद्विलक्षणस्वरूपेणत्रै-

कालिकनिषेधायोगात् । त्रैकालिकनिषेधंप्रतिस्वरूपेणापणस्तु रूप्यंवापारमार्थिकत्वाकारेणप्रातिभासिकरूप्यं
 वाप्रतियोगीतित्वमन्तहानेश्च ॥ अत्यंतासत्त्वापाताच्चप्रतिपन्नोपाधौत्रैकालिकनिषेधप्रतियोगित्वमपिद्वयत्रासत्त्वं
 नसंमतस्यपरादेः सर्वत्रैकालिकनिषेधप्रतियोगित्वपर्यवसन्नमितित्वमन्तं ॥ अन्यथान्यत्रसत्त्वापातात् । नद्वैते
 षामन्यत्रसत्तासंभाविनीतित्वदुक्तेश्च ॥ तथाचकथंनान्यंतासत्त्वापत्तिर्नहिशब्दाशृंगादीनामपिइतो न्यदसत्त्वमस्तिनचते-
 षांनिरुपाख्यत्वेमेवास्त्वं ॥ निरुपाख्यपदेनैवख्यायमानत्वात् ॥ असतोप्रतीतावसद्विलक्षण्यज्ञानस्यासत्प्रतीतिनि-
 रासस्यासत्प्रदप्रयोगस्यचायोगाच्च ॥ नाप्यपरोक्षतोप्रतीयमानत्वमसत्त्वं ॥ नित्यातींद्रियेपिसत्त्वात् ॥ नापिक्वचिदप्यु-
 पाधोसत्त्वेनाप्रतीयमानत्वं ॥ जगतिशुक्तिरूप्यादौचैवंविधासद्विलक्षण्यस्यशून्यवादेपिसत्त्वात् ॥ त्वयाप्यसत्त्वेनप्र-
 तीयेतेतिवदतोक्ता प्रतीतिप्रतिप्रयोजकस्यान्यस्येवासत्त्वस्यवक्तव्यत्वाच्च ॥ ब्रह्मण्यंगीकृतंयत्प्रतिपन्नोपाधौनिषे-
 धाप्रतियोगित्वात्मकाबाध्यत्वरूपंसत्त्वंतद्विरुद्धस्येवासत्त्वरूपत्वाच्च ॥ अन्यथाप्रतीत्यनुपाधिकाः सत्त्वाभावेब्रह्म-
 ण्यपिसत्त्वेनप्रतीतिरेवसत्त्वंस्यात् । येनपुंसाशशशृंगाभावोननिश्चितस्तस्यगोशृंगमस्तीतिवाक्यादिवशशशृंग-
 मस्तीतिवाक्यादपिज्ञानोत्पत्तेश्च ॥ त्वन्मतेपिहितनाध्यस्तस्यास्तित्वस्यानिर्वाच्यत्वेप्यविज्ञानमसदेव ॥ वक्ष्यते

चेतदनिर्वाच्यत्वभंगे ॥ तत्रैक आहुरसदेवदमग्र आसीदिति श्रुत्याप्यसतः सतप्रतीतेः ॥ नापिसदनिर्वाच्याभ्यां अन्यत्वं
 मसत्त्वं ॥ अनिर्वाच्यत्वस्यासत्त्वं निरूप्यत्वेनान्योन्याश्रयात् ॥ लाघवेनसार्वत्रिकत्रैकालिकनिषेधाप्रतियोगिरूपसदन्य
 त्वस्यैवतत्वाच्च ॥ अनिर्वाच्यस्यापिस्वरूपेणत्रैकालिकनिषेधेसतोनिर्वाच्यादन्यत्वासिद्धेः ॥ अर्थक्रियासामर्थ्याभावा
 दिकंत्वसत्त्वमित्यशङ्क्यं ॥ श्रुतिरूप्यादौशुभ्रब्रह्मणिचसत्त्वात् ॥ नचनिःस्वरूपत्वमसत्त्वं ॥ मिथ्याभूतंतुसस्वरूप
 मितिवाच्यं ॥ मिथ्याभूतस्यापिस्वरूपेणैवत्रैकालिकनिषेधइतिपक्षेनिःस्वरूपत्वस्यदुर्वारत्वात् ॥ नचमिथ्याभू
 तंस्वरूपंमिथ्यात्वादेवस्वरूपेणत्रैकालिकनिषेधसामानाधिकरण्यविरोधीतिवाच्यं ॥ स्वदेशकालयोस्तत्स्वरूप
 सहिष्ठोस्तत्स्वरूपप्रतिषेधत्वस्यपारिभाषिकत्वापातात् ॥ अन्यथातंतुष्विवाऽतंतुष्वपिव्यावहारिकपटस्वरूपापातात् ॥
 प्रागभावादिसमानकालीनत्वेनाप्यविरोधापाताच्च ॥ तुच्छेपिपरोक्षप्रतीत्याद्यन्यथानुपपत्त्याऽतादृशस्वरूपस्यसत्त्वं
 वत्त्वाच्च ॥ तस्मात्सर्वत्रैकालिकनिषेधप्रतियोगित्वमेवास्त्यंतासत्त्वं ॥ तत्रतदानीमसादित्यनेनतत्रतदानिषेधप्रति
 योगित्वस्यैवास्त्यंतासदित्यनेनापिसर्वत्रसदानिषेधप्रतियोगित्वस्यैवप्रतीतिः ॥ नचमिथ्याभूतस्यापिस्वरूपेणैवनि
 षेधइतिपक्षेनदभावः सप्रतियोगिकः ॥ तुच्छाभावस्तु निष्प्रतियोगिकइतिवा ॥ मिथ्याभूतस्यसदासर्वत्रसदेहल

रमार्थिकसत्त्वनिषेधात् ॥ नहिबर्तमानमात्रग्राहिप्रत्यक्षंत्रिकालाबाध्यत्वग्राहि ॥ बहिरनुष्ठइत्यत्रतुच्छत्वस्यप्रत्यक्षसि
 ध्यावहारिकसत्त्वनिषेधाद्बाधः ॥ दृश्यतेचनभौनेल्पचंद्रप्रादेशत्वग्राहिप्रत्यक्षयोरनुमानागमाभ्यांबाधइति ॥ उच्यते ॥
 मिथ्यात्वंहित्वयैवपक्षांतरनिषेधेनपंचभानिरुक्तं ॥ तत्राद्येकिंसत्त्वसत्त्वसत्त्वास्त्यंताभावः ॥ स्वरूपविशिष्टस्याभावोभिप्रे
 तः ॥ किंवासत्त्वास्त्यंताभावाः सत्त्वास्त्यंताभावरूपधर्मद्वयं ॥ यद्वासत्त्वास्त्यंताभाववत्त्वसत्त्वसत्त्वास्त्यंताभाववत्त्वविशि
 ष्टं ॥ मनोतेपिसदेकस्वभावेजगत्तितस्यसिद्धत्वात् ॥ नहितीयः व्याहृतेः ॥ निर्धर्मकब्रह्मवत्त्वरादित्येपिसद्रूपत्वेनोपपत्त्या
 र्थातिराच्च ॥ पृथिवीइतरमिनापृथिवीत्वादित्यत्रत्रयोदशान्योन्याभावानामिवात्रापिसत्त्वासत्त्वास्त्यंताभावयोः प्रत्येकंप्र
 सिद्धत्वेनकथंचिदप्रसिद्धविशेषणत्वाभावेपिअसत्त्वास्त्यंताभावांशोसिद्धसाधनत्वाच्च ॥ नहिसिद्धमसिद्धेनसहोच्य
 मानमसिद्धंभवति ॥ पृथिवीइतरमिनेत्यत्रतुजलाद्येकेकान्योन्याभावोपिनापृथिवीत्वोपहितेसिद्धः ॥ दृष्टान्तस्यसाध्य
 वैकल्याच्च ॥ पृथिवीत्वहेतुस्तुव्यतिरेकी ॥ त्रयोदशान्योन्याभावरूपसाध्यस्यव्यतिरेकनिरूपणंतुभिन्नाश्रितानामपि
 त्रयोदशान्योन्याभावानां समूहालंबनरूपैकज्ञानोपाकृत्यमात्रेणयुक्तं ॥ अतएवतृतीयः ॥ व्याहृतेरर्थातिरासाध्य
 वैकल्याच्च ॥ किंचयथाअनित्येवांडमनसेइत्यत्रपक्षातावच्छेदकनानात्वेनांशोसिद्धसाधनत्वेपिपृथिवीइतरमि

न्यस्येव शृंगस्य निषेधव्यत्वात्। जगदादावनिर्वच्यभूतामासोद्वेलक्षण्यमेव न त्वनाभासासोद्वेलक्षण्यमित्यापाताच्च॥ ननु स
दासर्वत्राविद्यमानत्वं सत्त्वं चेदनाश्रितात्मादिबिभृद्व्यास्यतास्यताभावः केवलान्वयीत्यात्मादिरप्यसन्त्यादिति चेत्तर्हि त्वन्म
तेपि आत्मा मिथ्या स्यात् तस्यापि स एवाधस्तादित्यादिश्रुतिप्रतिपन्नोपाधौ कालत्रयेऽप्यभावात्। अथ विभुत्वेनोर्ध्वाधरी
भावहीनोऽप्यात्मा सामान्यादिवत्त्वदेशकालयोरप्यस्ति सदा सर्वत्रासेत्यबाधितप्रतीतिरिति ततस्तस्य मिथ्यात्वं तर्हितं त एव
नासत्त्वं देशकालावपि सदा सर्वत्र देशकालाविति अबाधितप्रतीत्या प्रमेयत्वाभिधेयत्ववत्तार्किकाभिमतगगनास्यताभा
ववच्च स्ववृत्ती अन्योन्यवृत्ती च। अन्यथा त्वन्मतेपि तयोः प्रातिभासिकत्वं स्यादिति न कश्चिद्दोषः॥ तस्मात्स्वरूपेण त्रैका
लिकनिषेधप्रतियोगित्वे असत्त्वं दुर्वारं॥ तदुक्तं॥ नासीदस्ति भविष्य च तदिति ज्ञानमेव ता॥ यदि बाधस्तदा सत्त्वं तैव वांगीक
तं पुनरिति॥ नापि पारमार्थिकत्वाकारेण त्रैकालिकनिषेधप्रतियोगित्वमित्यंतं॥ अबाध्यत्वरूपपारमार्थिकत्वस्य बा
ध्यत्वरूपमिथ्यात्वं निरूप्यत्वेना न्योन्याश्रयात्॥ रूप्यं नास्ति नासी न भविष्यतीति ने स नास्ति किं च न भवेति
स्वरूपेणैव निषेधाच्च॥ अन्यथा न शृंगादेरपि न स्वरूपेण निषेधः॥ किंतु सत्त्वेनेति स्यात्। रूप्यवसारमार्थिकत्वस्यापि
अपरोक्षप्रतीत्यन्यथानुपपत्त्याधीकाले वर्तमानतया निषेधायोगाच्च॥ पारमार्थिकत्वस्य पारमार्थिकत्वेन निषेधे त्वन्म
सत्त्वा॥ सत्त्वाद्यनुभवरूपस्य ब्रह्मणोपि मयि सुखानुभवइत्यादिप्रत्यक्षेण स एवाधस्तादित्यादिश्रुत्या च प्रतिपन्नोपाधौ

निर्धर्मिकत्वेन पारमार्थिकत्वाकारेण निषेधेनातिव्याप्तिश्च॥ प्रतिपन्नोपाधि शब्देनाध्यस्ताधिष्ठानविवक्षायां चाध्य
स्तत्वस्य निरुच्यमानमिथ्यात्वानतिरेकेणात्माश्रयात्॥ शेषवैयर्थ्याच्च। ब्रह्मणः प्रतिपन्नोपाध्यभावेपि पारमार्थि
कत्वरूपधर्माभावस्य ब्रह्मण्यपरिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधित्वेन तदघटोदः प्रतिपन्नोपाधिसद्रूपेपि पारमार्थिक
त्वाभावस्य घटोदोपरिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधित्वोपपत्तेश्च। नेहि ब्रह्मण्यपि स्वरूपातिरिक्तं पारमार्थिकत्वं तत्त्वतो
स्ति॥ अद्वैतहानेः॥ न च सोपाधिकबाधाभावगर्भितं पारमार्थिकत्वं निरूपाधिकब्रह्ममात्रं। एवं च ब्रह्मकालत्र
येपि सत्त्वं विद्यदादिरूप्यादिचकदाचिदेवेति नित्यत्वानित्यत्वाभ्यामेव वैषम्यं न तु सत्यत्वमिथ्यात्वाभ्यां॥ तथा च॥
स्वरूपेण त्रिकालस्य निषेधो नास्ति ते मते॥ रूप्यादेस्तात्त्विकत्वेन निषेधस्त्वात्मनोपि च॥ नापि ज्ञाननिवर्त्यत्वमि
ति तृतीयः॥ अतीतघटादावव्याप्तेः॥ श्रुक्तिज्ञानेन रूप्यं नष्टमिति कदाप्यनुभवेन तत्राप्यव्याप्तिश्च॥ एतावन्तं
कालं श्रुतज्ञानमासीद्भ्रममासीदित्यनुभवेन श्रुतिवत्सत्ये अज्ञानभ्रमादौ श्रुक्तिज्ञानेन तदज्ञानं नष्टमि
नुभवेन ज्ञानत्वेन ज्ञानविवर्त्यत्वस्य सत्त्वेनातिव्याप्तिश्च॥ अपरोक्षाध्यासं प्रति ज्ञानस्यापरोक्षतयानिवर्तक
त्वेन ज्ञानत्वेनानिवर्तकत्वाच्च॥ ज्ञानत्वव्याप्यधर्मण ज्ञाननिवर्त्यत्वस्य चेच्छाद्यनिवर्त्यस्मृतित्वेन स्मृतिनिव

ल्ये संस्कारादावतिव्याप्तेः ॥ अनुभवत्वाप्यधर्मेण तन्निवर्त्यस्य च यथार्थस्मृतिनिवर्त्ययथार्थस्मृतिविषये अ
 व्याप्तेः ॥ भ्रमोत्तरप्रमानिवर्त्यस्य च तत्त्वज्ञानसंस्कारनिवर्त्याज्ञानसंस्कारे अव्याप्तेः ॥ स्वोपादानाज्ञानविवर्त्यज्ञान
 ननिवर्त्यत्वस्य चाऽनाद्यध्यासे अभावाद्धायेनाज्ञानोपादानकत्वस्यैव लक्षणत्वापाताच्च ॥ तथाच विज्ञान
 नाशयतामिथ्यारूपदौनानुभूयते ॥ किं च धिष्ठानवत्स्येतदज्ञानेनुभूयते ॥ एतेन स्वांत्यंताभावाधिकरण
 पुवप्रतीयमानत्वं मिथ्यात्वमिति चतुर्थोपि निरस्तः ॥ असंताभावस्य तात्त्विकत्वे प्रातिभासिकत्वे व्यावहारिकत्वे च
 दोषस्योक्तत्वात् ॥ असंताभावप्रतियोगित्वं च स्वरूपेण तिपक्षे पारमार्थिकत्वेनेति च पक्षे दोषस्योक्तत्वाच्च ॥
 पंचमेपि सत्किं सताजातिमद्विवक्षितं अबाध्यं वा ॥ ब्रह्मवा ॥ नाद्यः ॥ त्वन्मतेपि घटादौ जातेः सत्त्वात् ॥ द्वितीये बाध्य
 त्वं मिथ्यात्वमिति स्यात् ॥ तच्च निरस्तं ॥ न तृतीयः ॥ सिद्धसाधनात् ॥ नष्टं गादावपि सद्रूपत्वाभावादप्यस्यासत्त्वं
 स्याभावेनासंतासत्त्वापाताच्च ॥ मन्मते आबाध्यत्वादिरूपस्य सत्त्वस्याभिधेयत्वादिवत्स्याश्रितत्वेन ब्रह्मणिस
 त्वाभावे सद्रूपत्वासिद्धेश्च ॥ तस्मात् ॥ अनिर्वाच्ये प्रसिद्धादिः प्रतीतेः प्रतिषेधता ॥ स्वाश्रये संतविरहः स
 द्विलक्षणता तथा ॥ इति पक्षत्रयेत्यंतासत्त्वं स्यादनिवारितं ॥ धीनाशयत्वेन सत्त्वं मेव स्यान्नमपात्मता ॥

क्षणमात्रं तु सत्त्वं स्वरूपेणैव प्रतिषेध इति वैषम्यं वक्तुं शक्यं ॥ अथ मतं ॥ असतो सत्त्वे देवात्यांतिकनिषेधप्रतियोगिता
 पिनेति तत्र ॥ असत्त्वस्योक्तनिषेधप्रतियोगित्वरूपत्वेन हेतोर्विकृष्टत्वात् ॥ असतो सत्त्ववत्सद्वैलक्षण्यवत्त्वयोच्यमा
 नप्रतियोगित्वाभाववत्परोक्षज्ञानव्यवहारो प्रतिविषयत्ववत् असद्वैलक्षण्यं प्रतिप्रतियोगित्वस्याप्युपपत्तेश्च ॥ प्रा
 गभावादिदशायामसत्त्ववत्घटादेस्तत्प्रतियोगित्वदर्शनेन प्रतियोगित्वस्य रूपादिधर्मिसत्त्वनिरपेक्षत्वाच्च ॥ काला
 तरे सत्त्वस्य इदानीमनुपयोगात् ॥ शिष्टमनिर्वाच्यत्वमंगे वक्ष्यते ॥ एतेन यदुक्तं मकरंदे ॥ असतो प्रसक्ते निषेधाप्रति
 योगित्वमिति तन्निरस्तं ॥ असतो प्रसक्त्या ब्रह्म जगतोरसद्वैलक्षण्यस्य नासदासीदिति श्रोतनिषेधस्यासत्तिचसद्वै
 लक्षण्यस्य प्रतियोगित्वाभावस्य चासिद्ध्यापातात् ॥ तस्यापि प्रतीत्यधीनसिद्धिकत्वात् ॥ ननु तत्र शब्दाभासादि
 नाबुद्धिपूर्वकारोपेण वा प्रसक्तिर्वापरार्थेन शब्देनाप्रसक्तस्यानिषेधेपि शब्दाभासादिमूलके प्रतियोगिस्मृत्यादि
 के सति प्रत्यक्षेणाप्रसक्तस्यैव वानिषेधो युक्तः ॥ अन्यथांगुल्यग्रेहस्तिज्ञाताभावात्सिद्धौ दिति चेत्समं प्रवृत्तेः ॥ शश
 ष्ठंगनास्तीत्यबाधितप्रतीतिः ॥ न च तत्रापि बुद्धिपूर्वकमारोपितस्यानिर्वाच्यस्यैव षष्ठंगस्य निषेधः ॥ अनाभासस्यै
 वारोप्यनिषेध इति तार्किकमते आभासस्यानिर्वाच्यस्य प्रसक्त्यानाभासस्य निषेध इति त्वन्मते चानिर्वाच्या

प्रतियोगित्वञ्च
 निषेध

९
 स्पमिथ्यात्वे तत्रैव ज्ञातसदभावः सत्य इति चेत् ॥ न ॥ प्रतिपन्नापाधौ निषेधप्रतियोगित्वं हि मिथ्यात्वं न च प्रति
 योगित्वं धर्मोत्तरवधर्मिसत्त्वसापेक्षमित्यनिवर्त्यमंगे वक्ष्यते ॥ धर्म्यसत्त्वे धर्मिसत्त्वं तु धर्मिसत्त्वसापेक्षधर्मवि
 षयं ॥ मिथ्यात्वं तु तत्प्रतिकूलं ॥ अन्यथा सिद्धसाधनात् ॥ किंच प्रतिपन्नापाधावनिषिद्धं प्रत्युक्तं वाकज्ञानेन
 विहितमपिरूप्यमिथ्यात्वं यदि प्रातिभासिकरूप्यसंबंधमात्रेण प्रातिभासिकं तर्हि सति ब्रह्मणि निषिद्धा अपि
 धर्माः संतस्युः ॥ रूप्याधिष्ठानश्रुतिरपि प्रातिभासिकी स्यात् ॥ रूप्ये प्रपंचे च स द्वैलक्षण्यं च सत्स्यात् ॥ अस
 द्वैलक्षण्यं च सत्स्यात् ॥ असति च स द्वैलक्षण्यमसत्स्यात् ॥ रूप्यतन्मिथ्यात्वं यो मिथ्यात्वे प्रातिभासिकव्यवस्था
 च न स्यात् ॥ सुदुक्तेन धर्मिणो मिथ्यात्वेन हेतुना साध्यस्य मिथ्यात्वमिथ्यात्वस्यापि प्रातिभासिकत्वापत्त्या हे
 तोरस्य ता प्रामाण्यं च स्यात् ॥ हेतूकृतस्य धर्मिमिथ्यात्वस्य मिथ्यात्वे घटरूपादौ व्यभिचारापत्त्या सत्यत्वा
 वश्यं भावादिरोधश्च स्यात् ॥ न च त्वन्मते विषयादिकं रूप्यादिकं वा वंध्यासकतवन्निस्वरूपं ॥ शून्यवादापा
 तात् ॥ स्यात्प्रत्यापिकल्पितत्वेन धर्मसादे मिथ्यात्वे पितन्मिथ्यात्वं च स्वप्ने प्रतीतमपि आत्मवदबाधात्सत्यम
 व ॥ न च मिथ्यात्वं प्रपंचसमसताकं ॥ एवं च न तालिको द्वैतहानिः ॥ नापि सिद्धसाधनं ॥ त्वन्मते प्रपंचस्य स

क
 मसताकमिथ्यात्वासिद्धोरिति वाच्यं ॥ मिथ्यात्वस्य व्यावहारिकत्वे तद्विरोधिनाः प्रातिभासिकस्य तपोदितस्वतः
 प्रामाण्यप्रत्यक्षादिसिद्धस्य च विश्वसत्यत्वे स्य पारमार्थिकत्वात् ॥ द्वैतो द्वैतप्रमाणयोर्व्यावहारिकपारमार्थि
 कविषयत्वेन व्यवस्थोक्त्ययोगाच्च ॥ मिथ्यात्वस्य प्रातिभासिके व्यावहारिकतया व्यावहारिके च प्रातिभासिक
 तया दृष्टत्वेन तयोस्तुल्यसत्ताकत्वायोगाच्च ॥ अन्यथा प्रपंचे सत्यत्वमिथ्यात्वयोर्विधिसमुच्चयो वा निषेधसमुच्च
 यो वा स्यात् ॥ तथा च ॥ मिथ्यात्वं यद्यबाध्यं स्यात्स देहेतुमतस्ततिः ॥ मिथ्यात्वं यदि बाध्यं स्यात् जगत्सत्यसमा
 पतेत् ॥ ९ ॥ न च मिथ्यात्वस्य सत्त्वं मिथ्यात्वाभ्यां दूषणमित्यसमाजातिः ॥ स्वव्याघातादेरभावात् ॥ उक्तं हि ॥
 मिथ्यात्वस्य हि मिथ्यात्वे मिथ्यात्वं बाधितं भवेत् ॥ सत्यत्वस्य च सत्यत्वे सत्यत्वं स्थापितं भवेदिति ॥ किंच ॥
 धर्मस्य तद्वत्तद्रूपविकल्पा नुपपत्तिः ॥ धर्मिणस्तद्विशिष्टत्वमंगानित्यसमोक्षवेदितितल्लक्षणं ॥ न चानमि
 थ्यात्वस्य सत्त्वं धर्मिणो मिथ्यात्ववैशिष्ट्यमंगोक्तं ॥ किंच द्वैतहानिः ॥ प्रत्युक्तमिदं किं भिन्नः उता भिन्न
 इत्यादित्वदुक्तिरेव भिन्नादिमात्रविशिष्टमात्रनिरासकत्वेन स्वव्याघाताज्जातिः ॥ उक्तं हि ॥ एतामेव जाति
 मवस्थप्य ह्युक्ततर्कवादिनां बोधचार्वाकवेदातिनां बालव्यामोहहेतवः कंठकोलाहला इति ॥ ॥

इति सामान्यतो मिथ्यात्वमगः ॥ २२ ॥ श्रीब्रह्मार्पणमस्तु ॥ दृश्यत्वे हेतुक्तिरपि सांभादिप्रत्ययो मिथ्याप्रत्यत्वात् तथा हि ॥
यः प्रत्ययः समुपादृष्टः स्वप्नादिप्रत्ययो यथेति बोधोक्तयुक्तिश्चिदात्र ॥ इयांस्तु विशेषः ॥ बोधमतेद्यप्रामाण्यस्य
स्वतत्त्वात्तद्युक्तं ॥ त्वमतेतु प्रामाण्यस्य स्वतत्त्वात्तद्युक्तमिति ॥ किंचेददृश्यत्वं ॥ वृत्तिव्याप्यत्वं वा फलव्याप्यत्वं वा सा
धारणं वा कदाचित्कथंचिद्विद्विषयत्वं वा स्वव्यहारे स्यातिरेकि संविदपेक्षानियतिर्वा अस्वप्रकाशत्वं वा ॥ नाद्यः ॥ आ
मनोपि वेदांतजन्यवृत्तिव्याप्यत्वात् ॥ अन्यथा ब्रह्मपराणां वेदांतानां ब्रह्मज्ञानार्थश्रवणादिविधेश्च वेद्यर्थः ॥ ब्रह्मविद्या
यतोर्गुरुशिष्ययोर्मौनमौढ्यं च स्यात् ॥ किंच ब्रह्मजिज्ञासा ब्रह्मज्ञानमित्यादौ कर्मणिषष्ठीतमेव धीरो विज्ञायेत्या
दौ द्वितीयादृश्यते त्वग्निर्या बुध्येत्यादौ तिङ् आत्मा वार इष्टं इत्यादौ तव्यादिश्च न स्यात् ॥ दृशो अज्ञानेदृग्विषयत्वं
रूपदृश्यत्वज्ञानं च न स्यात् ॥ सर्वप्रत्ययवेद्ये च ब्रह्मरूपे व्यवस्थिते इत्यादिस्ववचनविरोधश्च स्यात् ॥ न च विपक्षे
धर्मिसमत्वे हेतोर्वृत्तिर्व्यभिचारः ॥ न च विरोपितस्यातिप्रसंगात् ॥ दृश्यत्वं च व्यावहारिके जगतीव पारमा
र्थिकाल्पन्यपिव्यावहारिकमेवेति न व्यभिचार इति वाच्यं ॥ ब्रह्मजगतोः पारमार्थिकत्वं व्यावहारिकत्वं विभाग
स्याद्याप्यसिद्धेः किंच पक्षधर्मिसमत्वं साध्यस्याभावाद्वाधः ॥ पक्षे हेतोर्धर्मिसमत्वं च सिद्धिः ॥ तथा चा
मनितात्त्विकधर्महीने स्वप्रकाशात्साध्यस्य बाधः ॥ तत्साधकानुपपत्तिना देश्वासिद्धिः ॥ एवं विपक्षे च

ममत्वस्य तासत्त्वे मेव मिथ्यात्वमिति नास्मत्प्रतिबन्दी ॥ ॥ इति मिथ्यात्वनिरुक्तिभागः ॥ ॥ अस्तु वा मिथ्यात्वं यत्किंचित् ॥
तथापि अबाध्यं बाध्यं वा आद्ये हेतुहानिः ॥ न हि प्रपंचोपाधिकं त्रिमकाला निश्चितं तन्मिथ्यात्वं निरुपाधिकं त्रिमका
लनिश्चितं ताधिष्ठानं ब्रह्ममात्रं ॥ तस्य मां प्रत्यपि सिद्धत्वात् ॥ दृश्यत्वादेर्मिथ्यात्वं एव व्यभिचारश्च ॥ मिथ्यात्वस्य
चादृश्यत्वं नुमानवेद्यर्थः ॥ तस्य साध्यतत्त्वार्थत्वात् ॥ अंशे सिद्धसाधनमद्वैतश्रुतेरतत्त्वावेदकत्वं च स्यात् ॥ जगच्च
सत्यं स्यादात्मवत् ॥ न चात्मत्वमुपाधिः ॥ सत्यत्वं विना तद्विरुद्धस्य मिथ्यात्वस्य मिथ्यात्वे व्याधातवदज्ञातत्वादित्त्वं
पानात्मत्वस्यासत्यत्वं विना व्याधाताभावेनोपाधेरप्रयोजकत्वात् ॥ न च मिथ्यात्वं न ब्रह्ममात्रं किंतु द्वितीया
भावोपलक्षितं ब्रह्मेति वाच्यं ॥ उपलक्षणे द्वितीयाभाव एव बाध्या बाध्यविकल्पात् ॥ द्वितीयाभावोपलक्ष
रणतया अविद्याधिष्ठानतया तत्साक्षितया च भासमानं चिदन्यस्यापलक्ष्यस्याभावेन द्वितीयाभावस्या
पलक्षणत्वायोगाच्च ॥ न नुरूपधर्मो मिथ्यात्वमपि मिथ्यैव ॥ न च तथात्वे रूपस्य सत्यत्वं सत्यस्यादितिया
द्यं ॥ धर्मिणो मिथ्यात्वे विरुद्धयोरेपि धर्मो मिथ्यात्वात् ॥ परस्परविरुद्धयोरेकस्याभावेऽन्यस्य सत्त्वं
नियमस्वरूपधर्महेतुत्रैव ॥ न हि बंध्यासु तस्य शास्त्राद्यभावे गौरत्वं संभवं ॥ न च स्वप्ने ज्ञातस्य गज

ननुविशेषे घट इत्याद्यापाताच्च ॥ विशिष्टज्ञानेपि विशेषे कदाचिदज्ञानाद्यापाताच्च ॥ दंडीचेन इति ज्ञानेनेव चैत्रोपि ज्ञान
तइत्यनुभवोच्च ॥ एतेनानुभवविरोधादिनेवाग्नीषामयोर्देवतात्त्विकविषयत्वं व्यासज्योतीतिनविशेषे तदिति निरस्तं ॥
अतएवावश्यत्वश्रुतिः सा कल्पेनादृश्यत्वपरा ॥ अन्यथायतददृश्यमित्यादौ यच्छब्दाद्ययोगात् ॥ एतेन चरमवृत्त्य
पहितस्यैवात्मनस्तद्विषयत्वात्तस्य च मिथ्यात्वात् न व्यभिचार इति निरस्तं ॥ चरमवृत्तेः स्वविषयांतर्भावेतस्याः स्वप्ने
काशत्वस्याप्रमात्वस्य चापातात् ॥ वृत्त्यपरागोत्रसत्तयोपयुज्यतेन तु प्रतिभास्यतयेतिकल्पतरुविरोधाच्च ॥ बहिर्भा
वेचविषयस्य सत्वेत्ये ॥ न व्यभिचारानुधारात् ॥ न च स्वरूपेण दृश्यत्वहेतुः ब्रह्म तु विशिष्टरूपेणेव दृश्यमिति वाच्यं
विनिकल्पकाभावापक्षे घटादेरपि तत्सद्भावपक्षे नित्यातींद्रियस्यापि विशिष्टरूपेणेव दृश्यत्वेनासिद्धेः ॥
नहिलिंगादिना निर्विकल्पकधीः ॥ वेदांतानां कल्पितविशिष्टपरत्वेतत्त्वावेदकत्वायोगाच्च ॥ तदतिशोकमात्मविदि
त्यादौ मोक्षसाधनश्रुत्वरूपप्रमोक्तेश्च ॥ किंच श्रुतज्ञानाभावेतदाच्छादकस्य मूलाज्ञानस्य निवृत्तिर्न स्यात् ॥ ज्ञान
स्याज्ञाननिवर्तकत्वे हि समानविषयत्वं तत्र ॥ न च घटादिज्ञाने घृण्यन्याविषयत्वमेव तत्र तत्र ॥ गौरवात् ॥ दीपे
च्छादो समानविषयत्वेनेव विरोधितमोदेषादिनिवर्तकत्वदर्शनाच्च ॥ घटपटाविति ज्ञानेन घटाज्ञानस्य विशि
ष्टज्ञानेन च विशेषणाज्ञानस्य निवृत्तिदर्शनाच्च ॥ ब्रह्मज्ञानस्य निर्विषयत्वे ज्ञानत्वायोगस्य वक्ष्यमाणत्वाच्च ॥

अथतदज्ञाननिवर्तकत्वेतदाकारत्वमेव तत्र ॥ तच्च तद्विषयत्वाभावेपि करणसामर्थ्यादिवशाश्रङ्गादिशब्दजन्यज्ञान
स्यैव युक्तं ॥ दृश्यत्वश्रुत्यादिकमपि तद्विषयमिति चेत् ॥ स एवाकारोयस्येति वा तदाकारोवाकारोयस्येति वा तदाकार
इवाकारोयस्येति वा ॥ नाद्यः ॥ वयनाश्रितस्यात्मनो वयाकारत्वायोगात् ॥ न द्वितीयः ॥ साकारवादापातात् ॥ जडत्वा
कारवत्तावात्मीयस्य ज्ञानानंदापरिच्छेदाकारस्याभावाच्च ॥ सत्तयेकारत्वे च घटज्ञानस्यासौप्याकारत्वापातात् ॥ आ
त्मनो निराकारत्वाच्च ॥ अतएव न तृतीयः ॥ ज्ञानानंदादिना साम्यस्यासंभवात् ॥ सत्तया साम्यस्यातिप्रसक्तेः ॥ संज्ञानसाम्य
स्य च घटतद्वयोः कथंचित्संभवेपि अपरिच्छिन्नपरिच्छिन्नयोर्ब्रह्मतद्वयोरयोगात् ॥ तस्मात्तद्विषयत्वमेव नदाकारत्वं वाच्यं ॥
अन्यथा घटादिज्ञाने तद्विषयत्वं तत्र ॥ आत्मज्ञाने तु तदाकारत्वमित्यननुगमादितिक्रुच्छ आत्मनि व्यभिचारः ॥ अनिव
चनीयत्वादिकं मिथ्यात्वमिति पक्षे तु छेदव्यभिचारश्च ॥ असिद्धलक्षण्यज्ञानार्थे तस्यापि ज्ञेयत्वात् ॥ अथमास्तु प्राच्यरी
सादृज्यविषयत्वमात्रं दृश्यत्वं किं वा धुनिकरीत्याफलव्याप्यत्वमिति द्वितीयोऽस्त्विति चेत् ॥ फलं हि मदीत्याव्यवहारो वा मदी
त्यातत्तावात्वे इत्यावृत्तिप्रतिफलितं चैतन्यं वा ॥ तदभिव्यक्तं विषयविज्ञानचैतन्यं वा ॥ हानादेर्गिनादावभावात् ॥
अभिलापस्य चात्मन्यपि सत्त्वात् ॥ न द्वितीयः ॥ ज्ञाततायाममघटादोपरस्याप्यतीतादावभावात् ॥ न तृतीयचतुर्थेति
अतीतादावसिद्धेः ॥ तदपि स्वसत्ताकाले फलव्याप्यमिति चेत् ॥ न ॥ नित्यातींद्रियेऽसिद्धेः ॥ तदपि योगिनं प्रति फल

व्याप्यमिति चेत् ॥ न ॥ चित्सुखेन न च योगिप्रत्यक्षतयो गेमे परोक्षत्वं धर्मादीनां चोदनेकप्रमाणयोग्यत्वादित्युक्तत्वेन
तद्विरोधात् ॥ तु च मपि तु छेत्तेन योगिनं प्रत्यक्षमिति सुवचत्वाच्च ॥ पक्षे कदेशो साक्षिवेद्योतः करणतर्हिसुरवाहो ह्य
ते श्रुतिरूपे च फलव्याप्यत्वाभावाच्च ॥ नापि साधारणमिति तृतीयः ॥ ब्रह्मणि वृत्तिव्याप्यत्वं रूपविशेषस्य स्वेन साधा
रणस्यापि सत्वात् ॥ न च स्फुटं तर्हि चतुर्थः ॥ अतीतादेरपि कदाचित् स्वाकारवृत्तिप्रतिफलितचिद्विषयत्वात् ॥ अवि
द्यादेरपि साक्षिविषयत्वात् ॥ नित्यातीन्द्रियस्यापि ज्ञातत्वेनाज्ञातत्वेन वा साक्षिविषयत्वात् ॥ दृग्ग्रूपस्यात्मनस्तत्तद्
विषयत्वादिति चेत् ॥ नित्यातीन्द्रियं पूर्वेन ज्ञातमिदानीं शब्देन ज्ञातमिति वक्तुं शुद्धं ब्रह्म पूर्वेन ज्ञातमिदानीं वेदातेन ज्ञा
तमित्यनुभवेन ब्रह्मणि व्यभिचारात् ॥ तच्च ब्रह्म जनेनेतद्विषयस्यैवं तत्रत्येन स्वव्यवहारहेतोः श्रितोपि अभि
धानस्याभिधेयत्ववत्तद्विषयत्वाच्च ॥ कल्पितमेवेन विंबप्रतिविंबयोर्लिङ्गलिङ्गिभाववज्जीव ब्रह्मणो ज्ञातृत्वेनेषा
यवच्चात्मनोपि स्वाकारवृत्तिप्रतिफलितचिद्विषयत्वसंभवाच्च ॥ अन्यथा तथा तदज्ञाननिवृत्त्ययोगात् ॥ तदाकार
वृत्त्येव च तन्निवृत्तौ घटादावपि तथात्वापातेनासिद्धेः ॥ अज्ञानाविरोधि स्फुरणरूपत्वस्य चात्मनीव घटादावपि स्फ
वचत्वात् ॥ अस्फुरणरूपे घटीन्द्रियविद्योन्द्रियकेषु चिद्वृत्तिविषयत्वमात्रेण व्यवहारादिसंभवे तत्प्रतिफलित
चैतन्यविषयत्वस्य वा तदस्मिन् व्यक्तचैतन्यविषयत्वस्य वा कल्पनायोगाच्च ॥ घटादाबंधकारा निवर्तकप्रभा

मिसमसत्ताकः साधनस्याभावोऽव्यभिचरित्वं ॥ तथा च दृश्यत्वादीनां आत्मनि व्यभिचारइति च स्यात् ॥ तस्माच्च
त्मनः पक्षत्वे तत्र व्यावहारिकस्य हेतोः सत्त्वाभासिद्धिः ॥ तथा तस्य विपक्षत्वेपि व्यावहारिकस्य हेतोः सत्त्वाच्च व्यभिचारः ॥ अथ
मिसमसत्त्वं हेतुविशेषणं ॥ तस्मात्तस्मिन् स्यापि धर्मस्यैवं विधस्याभावाद्विषयत्वादिरेव मिथ्यात्वहेतुः स्यात् ॥ ममरीत्या
त्मनि व्यभिचारश्च ॥ दृष्टान्तस्य साधनवैकल्यं च ॥ ननु शुद्धं ब्रह्म न दृश्यं किंतु विशिष्टमेव ॥ दृश्यत्वश्रुतयोपि तद्विषयाः ॥
अन्यथा यत्तद् दृश्यमित्यादि श्रुतिविरोधादिति चेन्न ॥ स्वतः सिद्धेर्निराश्रयमाणत्वेन शुद्धासिद्धिप्रसंगात् ॥ अज्ञाते ध
र्मिणिकस्य चिद्धर्मस्य विधातुं निषेधं वा शक्यत्वेन शुद्धे दृश्यत्वं निषेधताशुद्धस्य ज्ञेयत्वाच्च ॥ न च स्वप्रकाशत्वेन स्वतः सि
द्धेः शुद्धे वृत्त्या दृश्यत्वं निषेधधीः ॥ शुद्धस्वप्रकाशमिति शब्दजन्यविशिष्टवृत्तौ शुद्धाप्रकाशतस्य स्वप्रकाशात् सा सिद्धेः ॥
लाघवेन स्फुरणमात्रमेव मिथ्यात्वे तत्र मिति स्वतः स्फुरदपि ब्रह्म मिथ्येव ॥ तत्सत्यत्वं श्रुतिस्तु जगत्सत्यत्वं श्रुतिवदनुमा
नादिविरोधेन सदैव लक्षण्यपरे सापाताच्च ॥ शुद्धं न दृश्यं तदस्य त्रिशुद्धशब्दस्याभिर्दयालक्षणया वा शुद्धा बोधकत्वे तस्य
योगवैयर्थ्याच्च ॥ विशिष्टे मिथ्यात्वदृश्यत्वयोर्व्यतिरेकज्ञानाय शुद्धस्य ज्ञेयत्वाच्च ॥ विशिष्टज्ञाने विशेष्यस्यापि भावेन
विशिष्टस्य दृश्यत्वेनैव शुद्धस्यापि दृश्यत्वं सिद्धेः ॥ न च विष्णवे विष्णुविषयस्यैव देवतात्वं मपि विशिष्टपुवनं
तु विशेष्यपीतियुक्तं ॥ देवतात्वं देवविषयस्यैव विशेष्येणैव भावेन सागासिद्धेः ॥ घटत्वादिविशिष्टपुवदृश्यत्वं

त्यातींद्रिये मम घटादावप्यभावादित्युक्तत्वात् ॥ न च घटादावपि वस्तु अज्ञाने निवृत्ते न्यवहारार्थं संबन्धं तदपेक्षानुभूयते ॥
एतेन स्वव्यवहारे स्वावच्छिन्नसंबन्धेनापेक्षितं दृश्यत्वं मिति निरस्तं ॥ न वस्तु ॥ घटादौ विशेष्यवत्फलव्याप्यत्वाभावात्
पविशेषणस्याप्युक्तन्यायेन सत्त्वेनाविद्यादोषशुक्तिरूप्यादौ च विशेषणवत्तद्विशेष्यस्यापि सत्त्वेन विशेष्यरूपस्य
प्रकाशत्वव्यतिरेकरूपहेतोः पक्षैकदेशे दृष्टान्ते चाभावात् ॥ अत्रोक्तं चित्सुरेव न शुक्तिरूप्यादौ विशेषणमास्ति न तु वि
शेष्यं ॥ अथ सत्त्वात् ॥ अपरोक्षव्यवहारायोग्ये पितृनाम्न न चिच्छानगते दंतारोपादि दमितिव्यवहारवत् ॥ यद्यपि घटादिरप्यध्य
युक्तः ॥ इदमिति व्यवहारायोग्ये पितृनाम्न न चिच्छानगते दंतारोपादि दमितिव्यवहारवत् ॥ यद्यपि घटादिरप्यध्य
स्त सत्त्वापितृनाम्न सत्त्वमिवापरोक्ष्यं व्यावहारिकं रूप्यादौ प्रातिभासिकमिति ॥ तत्र ॥ सर्वव्यावहारिकोपादाने
ब्रह्मज्ञानात्प्रागवाधितेश्रुत्यादि सिद्धे च व्यावहारिकेऽज्ञानेन करणादौ च योग्यत्वस्यापि व्यावहारिकत्वात् ॥
न ह्यपरोक्षैकरसेन साक्षिणा साक्षाद्द्वये अज्ञानादावापरोक्ष्यं प्रातिभासिकं वृत्तिद्वारा तद्वैधे घटादौ तु व्यावहारि
कमिति युक्तं ॥ शिष्टं स्वप्रकाशादेव दृश्यते ॥ किंचास्वप्रकाशात्स्यपंचमप्रकाराविद्यानिवृत्तौ व्यभिचारः ॥ यत्तु प्र
माणं च स्वान्यतराधीनवृत्तिविषयत्वं दृश्यत्वं ॥ तुल्यस्य घटादिवत्प्रमाणाधीनवृत्तिविषयत्वस्य प्रातिभासिकव

द्वस्त्वधीनवृत्तिविषयत्वस्य चाभावात्तत्र व्यभिचार इति ॥ तत्तु च ॥ प्रमाणाधीनवृत्तिविषयत्वस्याऽमिथ्यात्वे
नैव व्याप्तेः ॥ प्रमाणशब्देन ज्ञापकोक्तौ तुल्ये व्यभिचारः ॥ तत्तु न स्यापि ज्ञापकाधीनत्वात् ॥ धीमान्न शरीररूप्या
दिवृत्तौ वस्तु परतंत्रत्वे स्याप्यभावाच्च ॥ वस्तु परतंत्रशब्देनासदविषयकत्वस्यासद्विलक्षणविषयत्वस्य चोक्तौ
मदीत्यादृष्टान्तस्य साधनवैकल्यात् ॥ ब्रह्मण्यव्यभिचारापरिहाराच्च ॥ एवं च ॥ न धर्मोदौ फलव्याप्तिवृत्तिव्याप्यत्वं
मास्ति ॥ अज्ञातत्वादिरूपेण चिद्देयत्वं तु चित्तपि ॥ अन्यापेक्षाभिलाषत्वमस्त्योपनिषदात्मनि ॥ लघुत्वात्
प्रभत्वं च रूपेनास्ति चास्मनीति ॥ इति दृश्यत्वसंगः ॥ श्रीरक्तः ॥ ॥ जडत्वमप्यज्ञातत्वं वा ॥ अज्ञानत्वं वा ॥
अस्वप्रकाशत्वं वा ॥ अनात्मत्वं वा ॥ पराभिप्रेतं वा ॥ नाव्यः ॥ लघुत्वेनैव निश्चितं स्यात् ॥ अर्थस्यैव ज्ञातत्वात् ॥ शुभा
त्मनोप्यज्ञातत्वाच्च ॥ शुभेपि कल्पितं ज्ञातत्वमस्तीति चेन्न ॥ कल्पितेन हेतुभावेन व्यभिचारापरिहारात् ॥
कल्पितस्य ज्ञातत्वाभावाद्देतुरिति चेत् ॥ न ॥ गौरो हं जानामीति कल्पितज्ञातत्ववृत्तिदेहादौ तदभावासिद्धेः ॥
धर्मिसमसत्त्वस्य ज्ञातत्वस्याभावाद्देतुरिति चेत् ॥ न ॥ तादृशज्ञातत्ववत्संतः करणे तदभावासिद्धेः ॥ शुभे
तादृशज्ञातत्वाभावाच्च ॥ न द्वितीयः ॥ वृत्तिज्ञाने भागासिद्धेः ॥ यदि च सांख्यवेदांतिनां तु करणव्युत्पत्त्या

धिचि ज्ञानमिति विवरणे केवतिरज्ञसिद्धिर्हि परोक्षवत्यास्वविषये अज्ञानवृत्तिव्यवहारस्मृतयो न स्युः ॥
 तासां ज्ञानकार्यत्वात् ॥ धर्माधर्मादिकं जानामीत्यनुभवश्च न स्यात् ॥ किंचात्मनि व्यभिचारः ॥ तथाद्यात्मरूपं ज्ञानं
 सविषयं चानिर्विषयं वा ॥ आद्येऽपि स्वविषयपराविषयं वा ॥ नाद्यः स्ववृत्तिविरोधेन परैरस्वीकारात् ॥ ननु स्वकर्मक
 त्वाभावेऽपि स्वव्यवहारजननयोग्यत्वरूपस्वविषयत्वमस्ति ॥ तत्स्वभावस्यापि स्फुरणस्य तद्व्यवहारजनकतया तद्वि
 षयत्वमिति चित्सुखोक्तेरिति चेन्न ॥ घटादावप्येतदन्यस्य ज्ञानिकर्मत्वस्याभावात् ॥ नहि घटादावपि तदाकारवृत्तिः
 तत्प्रतिबिम्बितं चैतन्यं वा ज्ञप्तिः ॥ तांच प्रति कर्मत्वं तत्कारकविशेषत्वं वा तज्ज्ञानावरणाभिवरूपातिशययोगित्वं वेति युक्तं ॥
 ज्ञातेकसति दुःखादौ शुक्तिरूप्यादौ चोक्तं रूपज्ञानिकर्मत्वाभावापातात् ॥ ब्रह्मणोऽपि चरमवृत्तिविषयस्योक्तं रूपं ज्ञा
 त्विंप्रति उक्तं रूपकर्मत्वापाताच्च ॥ किंतु वसुभिर्व्यक्तं घटाधिष्ठानं चैतन्यं तत्तज्ज्ञानिः ॥ नचास्य घटादावप्यव्यवहा
 रादन्यकत्वमस्ति ॥ इयांस्तु भेदः ॥ केवलं घटादिः स्वान्यज्ञानिकर्मचैतन्यं तु स्वस्वरूपज्ञानिकर्ममिति ॥ न द्वितीयः ॥ मो
 क्षपराभावात् ॥ त्वन्मते च वर्तमानस्यैव साक्षात्साक्षिविषयत्वात् ॥ बहिरासीदित्याद्यनुमिता विवसाक्षिज्ञाने
 मोक्षसुषुप्त्योरतीतविषयोऽस्वरूपोपपन्नापाताच्च ॥ निर्विषयत्वे तु ज्ञानमेव न स्यात् ॥ तद्विषयानुल्लेखित्वं न

या इवाज्ञानाविरोधि ज्ञानस्याननुभवोऽस्ति ॥ अन्यथा इच्छायाकारांतःकरणवृत्तिप्रतिफलितं तद्व्यंग्यं वा परोक्षज्ञानं तस्यो निव
 र्त्तकप्रभाप्रतिफलितं तद्व्यंग्यं वा प्रभांतरं च कल्प्यं स्यात् ॥ तमेव भांतमित्यादि श्रुत्यर्थस्तु प्रतिकर्मव्यवस्थापंगे वक्ष्येत ॥
 चैतन्याविषयस्याप्यापरोक्ष्यं चैतन्याभिव्यंजकत्वार्थमावश्यकं नैन्द्रियजन्यत्वप्रयुक्तेन वृत्तिगतेन साक्षात्कारत्वरूप
 विशेषेणैवोपपन्नं ॥ इच्छादिवसुनिष्ठेन परोक्षवृत्तिगतेन ज्ञानत्वरूपविशेषेण विषयस्य ज्ञातत्वं तस्मत्साक्षात्कारनिष्ठेन
 अनुभवादिगतेन विशेषेण तद्विषयस्यानुभूतत्वा अनुमितत्वादिवच्च ॥ अन्यथा परोक्षत्वापरोक्षत्वेऽप्येकज्ञानव्याप्येन स्या
 तां ॥ नपंचमः ॥ आत्मनोऽपि स्वप्रकाशाद्वितीयत्वादिविशिष्टव्यवहारे तदपेक्षानियमाभावात् ॥ नचात्मनि विशि
 ष्टव्यवहारे विशेषणोपनायकमानापेक्षानियमेऽपि न स्वरूपमात्रव्यवहारे तदपेक्षेति चेन्न ॥ घटादावप्येतथेयसि
 धेः ॥ ननु घटादौ स्वरूपमात्रव्यवहार एव नास्ति ॥ आत्मनि तु सुषुप्तावस्थेति चेन्न ॥ एतावन्तं कालं सुखमहम
 स्वाप्नमिति परामर्शेन तस्य विशिष्टत्वेनैव सिद्धेः ॥ नचात्मनि विशिष्टव्यवहारे तदपेक्षेऽपि न विशेषांशो तदपेक्षा
 स्वप्रकाशात्वात् घटादौ तु तदंशोऽपीति चेन्न ॥ नियतिपदेऽप्यर्थः ॥ आसंसारमज्ञानाद्यतस्य सुषुप्तस्य व्यव
 हारे नधिगतार्थबोधकत्वेदांतज्ज्ञानान्नवर्तकत्वस्यपेक्षानियमाच्च ॥ वस्यन्यसंविदपेक्षायश्चित्तवनि

आत्मन एकत्वात् ॥ विशिष्टात्मनां भेदेऽपि प्रक्षान्तिस्तत्त्वात् ॥ नापि ज्ञातृत्वं वा ज्ञानत्वं वा स्वप्रकाशत्वं वा निरस्तत्वात् ॥ ना
 प्यानंदत्वं जन्मादिमस्य नात्मनि वैषदिकानंदे अनानंदत्वात् सिद्धेः ॥ तस्याप्यात्मत्वे नीरपानजातक्षीरपानजनसुखमधिकमि
 त्यनुभवेन सैवानंदस्य मीमांसयादिश्रुत्या सिद्धेऽनंतरतम्यादियुक्त्या च सिद्धमानंदस्तारंभ्यं न स्यात् ॥ अखंडस्व
 रूपा नंदेऽभिव्यक्तिस्तारतम्यस्याप्ययोगात् ॥ विरोधि नो दुःखस्य सर्वात्मना अभावेऽपि सुखे तारतम्यानुभवाच्च ॥ अं
 तःकरणवृत्तिरूपज्ञानवत् वृत्तिरूपसुखाभावेऽहं सुखीत्यनुभवायोगाच्च ॥ अनानंदत्वस्य मिथ्यात्वं प्रत्यप्रयोजक
 त्वाच्च ॥ नाप्यहंत्वं ॥ तदभावस्याहंकारेऽसिद्धेः ॥ आत्मनि व्यभिचाराच्च ॥ नापि प्रत्यक्षं ॥ उक्तादन्यस्य तस्याभावात् ॥
 नाप्यपरिच्छिन्नत्वं ॥ निरशिष्यमाणत्वात् ॥ नाप्यबाध्यत्वं ॥ हेतोः साध्या वेदितव्यत्वात् ॥ नाप्यात्मशब्दवाच्यत्वं ॥ आवा
 ये आत्मनि हेतोर्व्यभिचारात् ॥ आत्मशब्दवाच्ये देहादावसिद्धेः ॥ नापि तल्लक्ष्यत्वं तत्प्रतिपाद्यत्वमात्रं वा ॥ इन्द्रियादात्म
 शब्दलक्ष्ये हेतोर्भागासिद्धेः ॥ नापि पराभिप्रेतं ॥ मया ज्ञातत्वं मात्मत्वमित्यंगीकारात् ॥ तस्मान्न चतुर्थं ॥ नापि पंचमः ॥ म
 या अज्ञातत्वं जडत्वमित्यंगीकारात् ॥ एतेन तत्त्वश्रुत्युक्ता चेतनत्वं हेतुरपि निरस्त इति ॥ ॥ इति जडत्वं हेतुर्भागे ॥ ॥
 परिच्छिन्नत्वमपि देशतः कालतोक्त्वा न कालतो वस्तुतो वा ॥ नाद्यद्वितीयो ॥ देशकाला ज्ञानेषु त्वदधिप्रेते विद्यदोद
 रूप्यादिश्च मिथ्यात्वे प्रतिपन्नोपाधिस्तु निषेधे चासिद्धेः ॥ अवकाशरूपदेशस्य कालस्य चापि परिच्छिन्नत्वेनैव धर्मि

ग्राहिणा साक्षिणा आकाशवत्सर्वगतश्च नित्यः ॥ स देवसो मयि दमग्ने दृष्ट्वैव तं मुच्यते ॥ अथ मर्त्यो मीतो भवति ॥ यत्र त्वस्य सर्व
 मात्मैवाभूत् ॥ इत्यादिश्रुत्या सदा सर्वत्र कार्यदर्शनादियुक्त्या च सिद्धेः ॥ आकाशाः संभूत इति श्रुतेः श्रुता केचि विषय
 त्वात् ॥ उक्तं चाकाशद्वैविध्यमन्यत्र ॥ अत्र देशो नास्ति इदानीं कालो नास्ति तस्य व्याहृतत्वाच्च ॥ ब्रह्मकुत्रचित्कदाचि
 द्ब्रह्म कालं विनास्तीत्यस्यापि व्याहृतत्वाच्च ॥ देशकालेतुयोः स्वोपाधौ निषेधे विरोधे नाविरोधाय निषेधोपाधितया देश
 कालांतरयोरावश्यकत्वाच्च ॥ देशः सर्वत्रास्ति कालः सदास्ति पूर्वः काल इत्याद्युपाधितप्रतीत्या तयोः स्वनिर्वाहकतया प्रमे
 यत्वादित्यसंबंधसंभवाच्च ॥ अज्ञानस्य च सर्वगतदेशकालोपादानत्वेन सर्वगतं ब्रह्म प्रतिविषयसंबंधावरणत्वे
 न च देशादिपरिच्छेदायोगात् ॥ प्रतिपन्नोपाधौ निषेधस्य च कुत्रचित्कदाचिदभावेन तत्र तदा प्रतियोगिनः सत्त्वापा
 तात् ॥ तथा च ॥ कालादिर्न परिच्छिन्न अग्र आसीदथामृतः ॥ इत्यादिश्रुतिभिः ॥ तत्रैव तदुर्वारिव्याहृतिर्भवितुं ॥ ९ ॥
 किंच कालादिपरिच्छिन्नत्वं न तावदेककालादिमात्रे सत्त्वरूपो दौममासिद्धेः ॥ तेन त्रैकालिकनिषेधसाधनो विरो
 धाच्च ॥ नापि तथाधीमान् ॥ मात्रशब्देनैककालादिमात्रे सत्त्वरूपा यथावोक्तौ भ्रमात्कोचप्रपंचे ममासिद्धेः ॥ प्रमा
 भ्रमसाधारणधीत्वसामान्योक्तौ आत्मन्यापतादृशभ्रमसंभवेन व्यभिचारात् ॥ व्यावहारिकप्रमोक्तौ रूप्या

दावभावात् ॥ नापिकालांतरादावसत्त्वं ॥ तेन स्वकालादावप्यसत्त्वसाधने प्रमाणविरोधस्याविशिष्टतया स्वकालादौ सत्त्वेन
 कालांतरादौ सत्त्वसाधनापातात् ॥ रूपांतरेणासतो ब्रह्मणः स्वरूपेणाप्यसत्त्वापाताच्च ॥ रूपादेर्विषयादेः स्वस्वकाले
 प्यसद्विलक्षणस्वरूपाभावापाताच्च ॥ एतेन यत्सत्त्वं तद्वदा सर्वत्र सदेव ॥ न हिरूपकदाचित्कुत्रचिद्रंधो भवति ॥ त
 थाच ॥ कदाचित्कुत्रचिदसत् सदा सर्वत्र सदेवेति वाचस्पतीयं शून्यवायुक्तं युक्त्युद्गिरणं निरस्तं ॥ ननु देशपरिच्छि
 न्तत्वं सर्वभूतसंयोगित्वं वामहसरिमाणानधिकरणत्वं वा ॥ महत्यानधिकरणपरिमाणाधिकरणत्वं वेति ॥ चेत्तत् ॥
 आद्ययोरसंगे निगुणे च ब्रह्मप्यपि भावात् ॥ अंत्यस्य गुणादावभावात् ॥ कालपरिच्छिन्तत्वमन्योन्याभावादौ प्रति
 वाद्यसिद्धं च ॥ न तृतीयः ॥ तद्विभिन्नत्वं तस्य तात्त्विकस्य प्रपंचे प्यभावात् ॥ आत्मन्यपि अन्तव्यावृत्तिरुत्तात्त्विकी
 तिवक्ष्यमाणत्वाच्च ॥ कल्पितस्य तात्त्विकस्य अपि भावात् ॥ धर्मसमसत्त्वस्वरूपे प्यपि ममाभावात् ॥ भिन्नत्वमात्रस्य चाध्य
 स्ताद्वेत्तेन सत्त्वे प्युपपत्तेः ॥ सत्याद्वेदस्य चासिद्धेः ॥ एतेन यदुक्तं प्रमाणमालायां ॥ विवादाध्यासिताः स्थानुगतप्रतिभासे व
 स्तु निःकल्पिताः ॥ विभक्तत्वाच्च ॥ यथा सर्पमालादिकस्वानुगते रज्जौ इदमंशे सदर्थे च ब्रह्मण्यनुगच्छति पटादिकं विभ
 ज्यते स न पटः स न पटः इति प्रतीतिरिति निस्तं ॥ विभक्तत्वं हि न तापद्विन्नत्वं कादाचित्कत्वं वा ॥ काचित्कं वा ॥ निरस्तत्वात् ॥
 नापि बाधकदशायां निषिद्धमानत्वं ॥ साध्या वैशिष्ट्यात् ॥ नापि कदाचिदेव प्रकाशमानत्वं ॥ सुखदुःखादिभागैः सि

वलिखितस्य विषयस्यावर्तमानत्वमत्यन्तासर्ववायेनातीतादिज्ञाने तु छज्ज्ञाने च व्यभिचारः स्यात् ॥ न च कदाचित्सविषयत्व
 मात्रेण ज्ञानत्वं ॥ सप्रतियोगिकं अभावादौ सविषयके इच्छादोघरादिज्ञाने च सविषयकत्वादेः स्वभावत्वदर्शनात् ॥ परमपु
 रुषार्थमोक्षे आनंदाप्रकाशापाताच्च ॥ अर्थप्रकाशत्वरूपज्ञानस्वभावाभावे पित्तानत्वे घटादेरपि ज्ञानत्वापाताच्च ॥ अर्था
 प्रकाशात्मकजडव्यावृत्तेरप्यर्थप्रकाशात्त्वं विनायोगाच्च ॥ एवं ज्ञानभावादपि न ज्ञानं ॥ न हि भौतकृज्ज्योत्स्नादिताभुक्तिरस्ति ॥
 यदि च ज्ञानस्योदित्वात्तदनपेक्षा तर्ह्यनोदेः प्रागभावादः प्रतियोगिनिजातिरूपस्य च धर्मस्य व्यक्तिरूपे धर्मिणि जीवब्रह्मवि
 भावात् स च धर्मिप्रतियोगिनोर्बेदरूपशब्दस्य च कृवाच्ययोरज्ञानस्य चाश्रयविषययोर्ब्रह्मसत्तायाश्च कर्तृपेक्षानस्या
 त् ॥ तथा चास्ति ब्रह्मेत्यादौ कर्तरिलकारो न स्यात् ॥ अतीतादिज्ञानस्य ईश्वरज्ञानस्य चोत्पत्त्यर्थविषयाद्यनपेक्ष
 त्वेपित्तिरूपत्वदर्शनेन ज्ञानस्य ज्ञातृज्ञेयनिरूप्यस्वभावत्वाच्च ॥ इदमहं ज्ञानामीति ह्यनुभवः ॥ उक्तं हि विरणेऽपि ॥ ज्ञा
 तुरर्थप्रकाशस्य ज्ञानत्वादिति ॥ तथाच ॥ ॥ ज्ञातृज्ञेयविहीनं ते ब्रह्म ज्ञानात्मकं यदि ॥ भोक्तृभोज्यविहीनं अपि भवेत्तर्हि सुख
 क्रिया ॥ १ ॥ किं चात्मा ज्ञानं चेत् ॥ प्रभाभमो वा ॥ नायः ॥ तद्देयस्याविद्यादेः तात्त्विकत्वापातात् ॥ नायः ॥ दोषाजन्यत्वात् ॥
 न न्यंतः करणवृत्तिप्रतिबिंबितः स प्रमा ॥ अविद्याप्रतिबिंबितस्तु ज्ञानमिति चेत् ॥ न ॥ स्वभावप्रश्नप्रत्यस्यानुत्तरत्वात् ॥
 स्वभावतोरूपद्वयहीनश्चेत् स्वभावतो ज्ञानमपि न स्यात् ॥ न तृतीयो निरस्तत्वात् ॥ चतुर्थेऽपि न तावदात्मत्वं जातिविशेषः ॥

त्वेन बोधपत्या अर्थतिरं च ॥ यदि च प्रत्यक्षबाधादेतत्तत्त्वारब्धस्य पक्षत्वेन पक्षधर्मता बलाद्वा नानाश्रितत्वादिकं । तर्हि
 तत एवेतत्तत्तु अपि नासत्वं ॥ अपि चास्यंताभावः प्रामाणिको वा ॥ अप्रामाणिको वा ॥ आद्यैः द्वैतहानिः ॥ अंसे सिद्धसाधनं ।
 एतेनास्यंताभावमात्रं साध्यमिति निरस्तं ॥ अस्यंताभावो व्यावहारिक इति तु निरस्तं ॥ अभावेऽभावस्योदेः तदाश्रये चा
 भावाश्रयत्वादेः भावस्यावश्यकत्वात् ॥ अभावरूपप्रवृत्तिनिमित्तसंभवेन ब्रह्मणो द्वितीयादिशब्दवाच्यत्वापाताच्च ॥
 अस्वार्थेन वेदांतेन ब्रह्माभावाद्योर्द्वयोरसिद्धेश्च ॥ अन्यस्य च तत्त्वावेदके स्याभावात् ॥ श्रोता द्वितीयपदस्याभावस्य
 पद्वितीयनिषेध इव भावरूपद्वितीयनिषेधेपि मानांतरे न इति स्वपदे न च विरोधाविशेषे भावरूपद्वितीयनिषेधपक्षे
 नैव संकोचो न त्वभावरूपद्वितीयनिषेधपरत्वे नैव हेतुश्च ॥ भावस्यापि स्याभावाभावत्वाच्च ॥ श्रोता अपेक्षया
 प्यन्योन्याभावप्रति **योगित्वेन तत्सत्यत्वासिद्धेश्च ॥** अदस्यप्यन्यान्योभावत्वेन तत्सत्यत्वापाताच्च ॥ प्रथमं
 सादेः प्रतियोगिना सह विरोध **स्य तु ल्यसत्प्रतियोगिसापेक्षत्वाच्च ॥** भावत्वा निवर्चने भावस्यैवाभावात्
 निवर्चने **भावस्यापि सत्त्वासिद्धेश्च ॥** अर्थेन वाप्यभावत्वादि निवर्चनप्रयासापाताच्च ॥ अभावे दृश्यस्य **१७**
 देव्याभिचारस्य वाऽभाववत्त्वाभावस्यापि सत्त्वैविदृशमस्योपपत्त्या अप्रचोयजकत्वस्य वापाताच्च ॥ अभाव

स्य प्रतियोगिघटितत्वेन भावादपि बिभ्रिष्याः द्वैतविरोधित्वाच्च ॥ किंचास्यंताभाप्रतियोगित्वं स्वसूत्रेण वापारमार्थि
 कत्वेन वा ॥ नो भयमपि निरस्तत्वात् ॥ अन्यासमवेतस्याशित्वमेतत्तत्तु समवेतत्वं विनानुपपन्नमिति विरुद्धश्च ॥ कस्य
 चिद्दृश्यसंयोगवत्या एतत्तत्तु सत्त्वादेनैकाविकश्च ॥ समवायवत्या एतत्तत्तु सत्त्वं तु विशेषेणासत्त्वेनापि युक्तं ॥
 इह तत्तु पुट इति प्रत्यक्षबाधितम् ॥ अयं पुटः एतत्तत्तु निष्ठास्यंताभावप्रतियोगिन एतत्तत्त्वारब्धत्वात् व्यतिरेकेण
 पटांतरवदिति सत्प्रतिपक्षश्च ॥ न चाप्रसिद्धविशेषणता ॥ एतत्तत्तु निष्ठास्यंताभावप्रतियोगित्वं किंचिन्निष्ठास्यंताभाव
 प्रतियोगिसंसर्गभावप्रतियोगित्वव्याप्यत्वात् ॥ प्रागभावप्रतियोगित्ववदितिसामान्यतस्तत्तिष्ठेः ॥ एतत्तत्त्वनारब्धं
 त्वंचोपाधिः ॥ न चैतत्तत्त्वारब्धे संयोगे साध्या व्यापकत्वं ॥ आवयोः संयोगस्वास्यंताभावो समानाधिकरण इति प्रसि
 धेः ॥ इदं व्यावृत्तिरसाध्यव्यापकचोपपत्तेश्च ॥ उपाधिरेव प्रयोजकः ॥ साध्यवति ब्रह्मणि उपाधिवधे तोरभावात् ॥
 अनुकूलतर्काभावे च व्यतिरेकहीनस्याप्युपाधित्वात् ॥ न ह्यशित्वं साध्यं विनानुपपन्नं ॥ उक्तहेतुनेवेतत्तत्तु तार्थक्रियाका
 रित्वाद्यभावस्यापि सत्साध्यादाभाससाम्यं च ॥ यत्तु विमतं ज्ञानव्यतिरेकेणासत्ज्ञानव्यतिरेकेणानुपलभ्यमा
 नत्वादिति विद्यासागरीयं बोधोक्तसहोपलंभयुक्त्युद्भरणं ॥ तत्र ज्ञानोद्भेदेनानुपलभ्यमानत्वं वा हेतुज्ञानविरह

प्रयुक्तोपलब्धिविरहत्वं वा ॥ आद्येऽसिद्धिः ॥ घटस्य ज्ञानमिति धीः न तु घटो ज्ञानमिति ॥ नांयः ॥ ज्ञानस्यैवोपलब्धिविरहत्वेन तद्विरहस्य तद्विरहाप्रयुक्तत्वात् ॥ उपलब्धिसामग्रीविरहप्रयुक्तत्वाच्च ॥ यत्तु विमतं मिथ्याधीकाल एवाव्याप्य तत्त्वात् चिन्ननिम्नोन्नतादिवत् ॥ आरूपवस्तुसंलग्नत्वात् ॥ सविस्तृच्छिद्रवत् ॥ न चासिद्धिः ॥ इदानीमेवेदं सर्वं यदयमात्मैतिश्रया अशेषानात्मन आत्मत्वं प्रमिते ॥ घटादिकं स्फुरतीति आरूपवस्तुसंलग्नत्वाच्चेति कौमुद्युक्तं ॥ तत्राद्येयद्यन्यथेत्यस्य यथात्मत्वेनेत्यर्थः ॥ तत्र सदात्मत्वेन प्रमितस्यैव मिथ्यात्वं व्याप्यत्वादि नुद्धो हेतुः ॥ यद्वत्तु प्रतिपन्नोपाधौ निषेधप्रतियोगित्वेनेति तर्हि असिद्धिः ॥ व्यर्थविशेषणताच्च ॥ द्वितीयस्तु सवित्रादावात्मनि चानैकांति कः ॥ तस्यापि सविता प्रकाशते आत्मा स्फुरतीति आरूपवस्तुसंलग्नत्वं वादितदिक् ॥ ॥ एतेन मवीनानामनुमाना निरस्तानि ॥ आद्ये सिद्धसाधनादिशेषात् ॥ द्वितीये व्याप्यवृत्तित्वानधिकरणशब्देनावपवावृत्तित्वोक्ताववयव्या देरपक्षत्वापातात् ॥ स्वसमानाधिकरणात् यं ताभावाप्रतियोगित्वोक्तौ च तदप्रतियोगिनितत्प्रतियोगित्वस्य बाधितत्वात् ॥ अनात्मत्वं निरस्तत्वाच्च ॥ तृतीये स्वरूपेणात्माभावप्रतियोगित्वे साध्ये अत्यंतासंज्ञापातात् ॥ अथ विच्छेदेन तत्प्रतियोगित्वे साध्ये र्थतिरात् ॥ नित्यद्रव्याणामपि काले सत्त्वेन दृष्टांतस्य साध्यवैकल्याच्च ॥ चतुर्थेन व्या

धेः ॥ अप्रयोजकत्वाच्च ॥ युक्तो हि स तोपि प्रकाशसामग्र्याः कादाचिक्त्वेन कदाचिदेवेवादि वस्तुकाशोपि ॥ नाप्यननुगतत्वं अननुगतानां घटपटादीनां च लनादौ रूपादौ द्रव्यत्वादौ च सादौ अनात्मत्वादौ च खपुष्पनृगादीनां चासति आत्मनश्च सदर्थे न ध्यासात् ॥ अस्ति हि घटश्चलति पटश्चलति घटो रूपापटो रूपा घटो द्रव्यं पटो द्रव्यं घटो ध्वस्तः पटो ध्वस्तः अनात्मा घटः अनात्मा पटः स्वपुष्पमसत् नृगमसत् आत्मा सन्नित्यादि धीः ॥ दृश्यते चैकत्रानेकेषां भिन्नैकस्यापि रूपस्यानेकेषु क्विवंगादि ध्यासः ॥ एवं च सदर्थस्यैव घटादि ध्यासः किं न स्यात् ॥ एतेन विवादाध्यासितं सद्रूपकल्पितं प्रत्येकं तदनुविधत्वेन प्रतीयमानत्वात् ॥ प्रत्येकं च द्रानुविधत्तु जलतरंगचंद्रवदिति ब्रह्मासिद्ध्युक्तं निरस्तं ॥ खंडो गोर्मुडो गौरिति प्रत्येकं गोत्वानुविधत्तुस्यापि खंडो देस्तत्रानध्यासात् ॥ किंच रूपादिहीनमासंसारमज्ञानावतंशब्देकगम्यं ब्रह्म स न घटः स न शब्द इत्यादि चाक्षुषादिज्ञानेन भाति ॥ किंच नित्यो घटः इत्यादाविव नित्यत्वादिकमिव सत्त्वमपि घटगतमेव ॥ न च स्वरूपेणाप्रत्यक्षस्य राहोऽयं द्रावच्छेदेनेव ब्रह्मणोपि घटावच्छेदेन प्रत्यक्षतेति युक्तं ॥ ॥ अथायवच्छिन्नस्य गगनादेः श्रावणादि त्वापातात् ॥ राहोऽस्मिन् दूरदोषेणाज्ञातस्य नीलस्य शुक्लभास्वत्वं द्रुसंबंधाच्चोक्तं पतायुक्तेति ॥ ॥ इति परिच्छिन्नस्य हेतुर्गः ॥ ॥ अंशित्वादिहेतुघटपि प्रतद्वयेपि कार्यस्य कारणात्तेन तदनाश्रितत्वात् सिद्धसाधनं ॥ अनाश्रितत्वेनान्याश्रित

वाप्रत्यक्षमात्राद्यादृतं प्रतिमासमात्रे शरीरमात्रत्वं बोधायनः ॥ न च तवापि जगत्प्रभासमात्रशरीरं ॥ प्रतिकर्मवस्तु
 ययोगादिति हि ॥ **इति दृश्यत्वादेरुपाधिः ॥** ॥ श्रीकृष्ण ॥ श्रीजयकृष्ण ॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय नमो मंगलं
 ॥ श्रीराम ॥ श्रीगुरुचरणारविंदारभ्यां मंगलं ॥ विमतं प्रातिभासिकं दृश्यत्वात् ॥ श्रुतिरूप्यवत् ॥ ब्रह्ममिथ्याय
 वहारविषयात् ॥ असिद्धिलक्षणत्वाद्वा श्रुतिरूप्यवदित्याभावात् १ ससाम्यं च ॥ जगतो प्रातिभासिकत्वग्राहिप्रत्यक्षं ब्रह्म
 णः सत्यं श्रुतिश्चानुमानविरोधादप्रमाणं ॥ विपक्षे गौरवं ॥ व्यवहृतिष्यवहारयोः संबंधांतराभावात् ॥ सर्वव्यावहार्यव्य
 वृताद्यधस्तमित्यादिकं च बाधकमिति स्वचत्वात् ॥ **इति दृश्यत्वादेराभाससाम्यं ॥** ॥ श्रीरुक्मीणीपांडुरंगार्पणमस्तु ॥
 स न घट इति प्रत्यक्षत्वाच्चित्वाच्च दृश्यत्वादयः ॥ ननु किमिदं सत्त्वं सत्यसिद्धिः ॥ परजातिर्वा असद्वैलक्षण्ये वा ॥ अर्थक्रिया
 कारित्वं वा प्रमाविषयत्वं वा ॥ तद्योग्यत्वं वा भ्रमाविषयत्वं वा ॥ स्वसमानाधिकरणस्वसमानकालीननिषेधाप्रतियोगित्वं वा ॥
 अबाध्यत्वं वा ॥ नाद्याः सिद्धसाधनात् ॥ न चतुर्थः ॥ असति प्रमाणा प्रवत्यातद्विषयत्वात् प्राक्सत्त्वस्य वक्तव्यतया तस्य स
 त्वादप्यत्वात् ॥ असतोपि व्यवसायद्वारा साक्षात् सत्त्वं प्रकारकप्रमाविषयत्वाच्च ॥ सत्त्वं प्रकारकप्रमाविषयत्वे चात्मा
 श्रयात् ॥ असत्त्वाप्रकारकप्रमाविषयत्वे चासत्त्वस्य सत्त्वनिरूप्यत्वे नान्योन्याश्रयात् ॥ अतएव नृपंचमः नष्टः ॥
 सतोप्यसत्त्वं प्रकारकभ्रमाविषयत्वात् ॥ सत्त्वं प्रकारकभ्रमाविषयत्वे चात्मा श्रयात् ॥ असत्त्वाप्रकारकभ्रमाविषयत्वे चान्योन्या

श्रयात् ॥ न सप्तमः ॥ संयोगादावव्याप्तेः ॥ श्रुतिरूप्यादेरधिकरणाद्यभावे नातिव्याप्तिश्च ॥ नाप्यष्टमः ॥ बोधस्य प्रतिपन्नोपाधौ त्रैका
 लिकसत्त्वनिषेधेनान्योन्याश्रयात् ॥ उच्यते ॥ तवात्मनियत्सत्त्वं तदेवेह मम ॥ उक्तं हि ॥ यादृशं ब्रह्मणः सत्त्वं तादृशस्याजगत्सपी
 ति ॥ तत्र तदनिर्वाच्यं चेदिहापि तथास्तु ॥ सत्त्वानिर्वचने पितृदेवस्वरूपेण पारमार्थ्येऽपि पतेः ॥ यदि च तत्रान्तव्यावृत्तिमात्रं वा
 धितस्वरूपं वा सत्त्वं बाधश्च प्रतिपन्नोपाधौ त्रैकालिकनिषेधो ज्ञानं न निवृत्तिर्वेति नान्योन्याश्रयः ॥ तद्दीहापि तथास्तु ॥ ब्रह्मसा
 म्यस्यैवापेक्षितत्वात् ॥ अपरिच्छिन्नत्वं तच्च सत्त्वमिति चेन्न श्रुतिरूप्ययोः परिच्छिन्नत्वं ब्रह्मशून्ययोश्चापरिच्छिन्नत्वं तुल्यपिसत्त्वा
 सत्त्वयोर्व्यवस्थितत्वेन जगत्प्रकाररूपपारिभाषिकसत्त्वाभावस्य ब्रह्मणि परिच्छिन्नत्वरूपसत्त्वाभावस्यैव चेत्त्वात् ॥ सोहादेतुः ॥ त्रि
 कालसर्वदेशीयनिषेधाप्रतियोगिता ॥ सतोच्यते ध्यस्तु छेतं प्रतिप्रतियोगिता ॥ १ ॥ सर्वदेशकालसंबन्धिनिषेधाप्रतियोगित्वं स
 त्वमदवच्छिन्ने संयोगस्तदवच्छिन्ने तदसंताप्ताभावानेति न तत्रातिव्याप्तिः ॥ गगनादेरसंताप्ताभावः केवलाचपीति नेत्युक्तत्वात् ॥ न गगना
 दाव्येवेति ॥ तुल्यमध्यस्तचोक्तप्रतिषेधप्रतियोगीत्युक्तत्वात् नातिव्याप्तिरपि ॥ अश्वे गोत्वं कदापि नास्तीत्यादेरसंस्यासंगेऽ
 वनिषिध्यत इति मते देशपदमनपेक्षितं ॥ केचित्तु ॥ परामिप्रेतमिथ्यात्वाभावात् ॥ असद्वैलक्षण्यसंयुक्तादपि तत्त्वं वा ॥ अ
 स्तित्वप्रकारकप्रमाप्रतिवृत्तिसाक्षाद्विषयत्वं वा ॥ कालसंबन्धित्वमेवा ॥ अस्तित्वं च वर्तमानत्वं ॥ अतीतादिरपि कदाचि
 द्दर्शनं वा ॥ आरोपितं तु कालत्रयासंबन्धित्वेन बाधं बाधितमिति न दोष इत्याहुः ॥ **इति सत्त्वनिरुक्तिः ॥** ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

७१

+

॥५॥
३ (१)

+

वहारिक इत्यपि स साध्यत्वेनाभावात्साम्यात् ॥ वक्ष्यमाणदोषगणग्रासाच्च ॥ ॥ इत्यादिहोपपत्तिः ॥ ॥ ५९ ॥
सोपाधिकश्च दृश्यत्वादयः ॥ स्वबाधकाभिमतत्वाच्च दोषप्रयुक्तमानत्वस्य वातदवाध्य बाधकं प्रतिनिषेध्यत्वे
न विषयत्वस्य पक्षाद्वा तस्य सम व्याप्तिमतो व्यतिरेक व्याप्तिमतश्चोपाधित्वात् ॥ न च पर्वतावयवत्वन्यत्वापर्वती
यवद्विसामिनीयुक्तत्वादेरिव पक्षमात्रव्यावृत्तक विशेषणवत्त्वक्षेत्रत्वं ॥ किं नो धूमसाध्ये आर्द्रे धनप्रभववद्विभ
त्वादेरिव वक्ष्यमाणानुकूल तक्षैर्केः साध्यव्यापकत्वं निश्चयात् ॥ बाधिते पक्षे तत्त्वस्याप्युपाधित्वाच्च ॥ इह च प्रत्य
क्षादिबाधात् ॥ यदा यथानुकूलतर्काभावान्मित्रात्तनयत्वेन शामत्वे साध्ये शाकपाकजत्वं ॥ तस्मिन्साध्ये शामत्वमुपा
धिः ॥ तथेहापि बाध्यत्वादिरूपे मिथ्यात्वे साध्ये विपरीतप्रमाविषयत्वदोषप्रयुक्तमानत्वादिकं तस्मिन्साध्ये मिथ्यात्व
मुपाधिरुक्तं ॥ युगपदुभयसाधने तु यथा तत् ॥ मिथ्यात्वेन विप्रतिपदत्वे बाधो भ्रान्तिपूर्वकः ॥ विपरीतप्रमानुनेति तयोर्भेदः
यदा धिषानाभिमतसमसत्तकदोषवहेतुजन्यशानविषयत्वमुपाधिः ॥ ब्रह्मणो बोधकत्वित्तदोषवहेतुतजन्यविषयत्व
समस्यात्यर्थमधिषानसमसत्तकेति विशेषणं ॥ नेतुपक्षव्यावृत्त्यर्थः ॥ येन पक्षे तत्त्वं स्यात् ॥ यदा देवतात्यर्थविषयात् धर्मा
धर्मादिविशेषात्साक्षिवेद्यात्सुखदुःखादिरूपाद्वा पक्षैकदेशाद्वा तैश्चकृतितात्पर्याविषयत्वं दोषजन्यधीविषयत्वं